

૨૭૯૬ ભાઠીઆ કુલોત્પત્તી
ગ્રંથ.

ઠકર ચતુરભુજ વાલજી જેરાજણી
ખંભાલીઆ વાલાએ
રચી.

આવૃત્તી ૧ લી.

મુંબઈ;

શુપન પ્રીનટીંગ પ્રેસમાં છપાવી પ્રગટ કર્યો.

સંવત ૧૯૪૨ શ્રાવણ—સને ૧૮૮૬.

ક્રીમત આના ૬.

આ ચોપડી સને ૧૮૬૭ ના રથ માં આકુટ
મુજબ રજીસ્ટર કરાવી છે.

પ્રસ્તાવના.

ભાટીઆ વંસ વિસ્તાર યાદવ કુલરંગ મહાભદ્ર પુરૂષ શ્રીકૃષ્ણપ્રી
સરૂ થાયછે આ વિષય સમંધી “ભાટીઆની કુલકથા” નામનો કવીતા રૂપ
ગ્રંથ પ્રથમ છપાઇને પાહાર પડેલો છે પણ તેની અંદર કેટલીએક ખાખતો
અપુર્ણ અને ત્રુટક માલમ પડવાથી ભર્યે જુમીના સમંધમાં લખાયલા
ઇતીહાસોમાંથી ભાટી રાજ્ય કુલને લગતી જે જે હકીકતો મલી આવી છે
તેનો સંગ્રહ કરીને ભાટી કુલના હેવાલ ઉપર વધારે પ્રકાશ પાડવાનો
આ પ્રયત્ન કર્યો છે. સરૂવાતમાં આર્યવર્તના પ્રખ્યાત ઇતીહાસરૂપ મહા-
ભાર્ય તથા પર્મ ધર્મ રૂપ શ્રીમદ્ભાગવત નામના પંચીત્ર ગ્રંથોનો આધાર
લીધો છે અને તે પછીનો હેવાલ દેશી તથા ઇતર દેશીઓએ લખેલા આર્ય
દેશને લગતા ઇતીહાસમાંથી લીધો છે તોપણ જેટલો જોઇએ તેટલો
સંપૂર્ણ હેવાલ મલી આવ્યો નથી તથાપી ભાટીઆની કુલકથા નામના
ગ્રંથ કરતા આ ગ્રંથમાં કેટલીએક નવી ખાખતો આપવામાં આવી છે.

દરેક સક્ષને પોતાના કુલની ઉત્પત્તી શી રીતે થઇ છે તે જાણવાની
તત્પ આકાંક્ષા હોય છે એ સ્વભાવીક નીયમ છે અને તેજ પ્રમાણે ભાટી-
આ ઠાકુર જેઠુમલ એક વખત પાદસાહની કચેરીમાં ખેડો હતો તે વખતે
રાજ્યાધિકારીઓમાં કુલ તથા જાત વીષે ચર્ચા ઉઠતાં જેઠુમલને સવાલ
પૂછવામાં આવ્યું કે તમે ભટીઓ જાદવવંસી હોવાનો દાવો કરો છો
તે શીરિતે છે; તમારો ગોત્ર, સાખા, તથા પરવરના નામ ખતાવો? જેઠુમ-
લને આ વિષયમાં પુરતી માહિતગારી નહી હોવાથી અધિકારીઓના સવાલ-
નો જવાબ આપી નહી શક્યો તેથી રાજ્ય સભામાં તેનું હાસ્ય થયું
તે ખનાવ તેને મરણ તુલ્ય લાગ્યું. ભાટીઆ જાદવવંસી છે એમ તેણે
પોતાના વડીલોના મોંઢાથી સાંભળેલું હતું, પણ જાદવોમાંથી ભાટીઆ

કેમ કેરેવાણા તથા મથુરાજીમાંથી ખસીને મારવાડની થલીમાં ક્યારે અને શા કારણથી વસ્યાં, તે વીષે તે બીલકુલ જાણતો નહોતો, તેથી મુલતાનના રેલવાસી સારસ્વત બ્રાહ્મણ બીહારીલાલના જોકરા જશને જઈ કહીકે કે તમને અમે અમારી જ્ઞાતીની અજ્ઞયવૃત્તિ આપશું અને ખરચને માટે જે દ્રવ્ય લાગશે તે પુરૂં પાડશું પણ તમે દેશ દેશાવરમાં ફરી બાટી કુલની ઉત્પત્તિનો ખરેખરો વૃતાંત લાવી આપો. જશા બાટે તે કષ્ટલ ઠાધું અને પછી મુશાફરીએ નીકલી મુલકે મુલક ફરી જે વૃતાંત મળ્યો તે એકઠો કર્યો અને તે ઉપરથી બાટીઆની કુલ કથાનો ગ્રંથ ઉત્પન્ન થયેલો છે. આ ગ્રંથની અંદર બીજી કેટલીએક નવી ખાખતાનો વધારો કરી અસલ કરતાં જુદી હજારત ઉપર રચવામાં આવ્યો છે અને તે ખ્યા બાટીઆ બાહજોને જાણવો ઘણા ઉપયોગી છે.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ જી.

કૃતીહાર કરતાગ્રોના વીચાર ઉપર ટીકા	૧૫૮.	૧
---	------	---

પ્રકરણ ૨ જી.

આર્ય વર્તે દેશનો પ્રમાણ, જાદવોની ઉત્પત્તિ, શ્રીકૃષ્ણના પરાક્રમ વીગેરે.	૫
--	---

પ્રકરણ ૩ જી.

જાદવો મથુરા મુકી આનર્ત દેશમાં ગયા, દ્વારકામાં જાદવોનું રાજ્ય. જાદવાસ્થળી. પેશ જાદવોનું ખીજ દેશમાં જવું.	૧૦
---	----

પ્રકરણ ૪ થું.

મથુરામાં વજ્રનાભને રાજ્યા બીષેક.	૧૪
---------------------------------------	----

પ્રકરણ ૫ મું.

મીશર દેશમાં ભિષ્મીકનું રાજ્ય.	૧૬
------------------------------------	----

અનુક્રમાંલેકા.

પ્રકરણ ૬ મું.

અંજીલીસ્તાન તરફ જાદવોનું જવું, ગજનવી સેહેર વસાવવું	૫૪
ફારોજની લડાઈ વીગેરે.....	૧૭

પ્રકરણ ૭ મું.

સીંધમાં જાદવોનું રાજ્ય, લાહોરનું રાજ્ય, ટાનોટ, દેરાવલ તથા જેશલમેરનું વંસાવવું. મહામદ સાય લડાઈ, સાજીદીનઘોરી સાય લડાઈ. યુદ્ધ પ્રસંસા વીગેરે.....	૨૦
--	----

પ્રકરણ ૮ મું.

નુખોની વ્યવસ્થા.....	૨૬
----------------------	----

પ્રકરણ ૯ મું.

વીશા, હસાનો પ્રકાર. ભાટીઆઓની સ્થિતિ વીગેરે.....	૪૪
---	----

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પરચુરણ ખાખતો ભટીઓના પરાક્રમ વીગેરે.....	૫૩
---	----

અંત્યારંભે ભગવત સ્તુતી.

દોહોરા.

વિષતિ વિનાશન અધ હરણુ, સુખ સંપતિ વર દાય
કૃપા કરો મુજપર પ્રભુ, મહિપતિ પતિ સ્મિર ચય ॥ ૧ ॥

નીતિ ધર્મ નિરમલ મલે, પાતક ટલે અનેક
કૃપા વલંબન નાય તુજ, ટાલે અતિ ઉદ્ધેગ ॥ ૨ ॥

મૃધી સકલ જડ જીવના, કારણ આપ અનુપ
સર્વ શકતી સર્વજ્ઞ વલી, બ્યાપક સત્ય સ્વરૂપ ॥ ૩ ॥

સરણાગત વત્સલ સદા, પરમ પ્રીત પ્રતાપિ
કષ્ટ વિદારણુ કલ્પ તર, દુર પુષ્પ દીજે કાપિ ॥ ૪ ॥

વંદન વિનય સહિત કરે, મહતાનંદ સદાય
સુપુષ્પ દીઓ પુષ્પ સાગરા, રચના પુરણુ થાય ॥ ૫ ॥

પ્રકરણ ૧ લો.

ભાટીઆ કુલોત્પતી વીધે ઇતીહાસ કરતાઓના

વીચાર ઊપરથી ભુમીકા.

આ ભાર્ય ભુમીની ઉપર ઘણા ઘણા પ્રતાપી રાજાઓ અને માહાન
વીદ્વાનો થઇ ગયા જેઓના પુષ્પી ખલ અને પરાક્રમના તવાચખમાં
નોંધવા લાયક દાખલાઓ વિષે રૂપી મુનીઓએ લખેલા સ્મૃતી
પુરાણ આદી અનેક ગ્રંથો હસ્તીમાં છે તથાપી કલીયુગને પ્રારંભે
કૌરવ અને પાંડવોની વચ્ચે રાજ્ય વિભાગના કારણથી મહા ભયંકર
અને પ્રલય રૂપ સંગ્રામ થયા પછીનો ઇતીહાસ તમામ અંધારામાં છે
અને તેજ કારણને લીધે ભાટીઆ કુલોત્પતી વીધે સંપુરણુ શ્રુલાશાથી
લખવું જરા મુશ્કેલ થઇ પડ્યું છે તોપણુ ઇતર દેશીઓએ લખેલા
ઇતીહાસોનો આધાર લઈ તથા આપણા અર્થખંડના જુદા જુદા ભાગો

તથા રાજ્ય કુલોને માટે લખાયેલાં પુસ્તકોમાંથી ભટી અથવા ભાટીઆ કુલને લગતા હોવાના છુટક છુટક ફક્ડા લઈને આ ગ્રંથ જખવામાં આવ્યોછે.

ભાટ અને વૈવંચા લોકોએ પોતાના યજ્ઞમાનના મંનરંજન કરવા સાડ વંસાવલીનું વરણુન કરવામાં તથા કુલની ઊત્પત્તિ દેખાડવામાં મન કલ્પીત છુટા ઊભા કરી વંસાવલીને વીચીત્ર રૂપ આપી દીધું હોયછે તોપણ તે વીષયને ધ્યાન આપી તપાસી જ્ઞેતાં તેમાંથી કેટલો એક સાર મળી આવેછે અને તે સાર તત્ત્વરૂપે કાંઈ ખોટો નથી હોતો.

આ દેશમાં રાજ્ય સત્તા ઉપર આવેલા અંગ્રેજ અમલદારોએ ભાટ લોકો પાસેથી મેલવેલી હકીગત ઉપરથી હીંદુસ્થાનના ઇતીહાસના ગ્રંથો લખ્યા છે. તેમાં કેટલીએક જગાએ તેઓએ સંકા દેખાડાવી છે પણ મતલબ પુરતો હોવાલ મળી આવતાં તેઓની સંકાઓનો ખુલાશો કરવા આ ઠેકાણે પંનવી તજવીજ કરવામાં આવશે.

કરનલ વાકર રાજકુલો વીચી ખેઆન આપતાં ભાટ લોકો પાસેથી સાંભળેલી હકીગત ઉપરથી કેહેછે કે જદવાસ્યલી રૂપી મહા પ્રલયકારક નાશ થયા પછી ફક્ત ચાર કે પાંચ જદવો ખચ્યાં હતાં જેઓના નામ અશપત, નરપત, ગજપત અને જુપત કરીને હતાં. તેઓ અટક નહીં ઝોલંગીને હીંગલાજ માતાને સરણુ ગયા. માતા હીંગલાજે તેમની દયા આઈને તથા પોતાના જાકત જાણીને તેમને ખચાવ્યા. અશપતને દેવીએ પોતાના મોંઢાના જાકમાં સંતાડયો હતો તેથી તેના વંસજે જાડેજ કેહેવાણા; નરપતને પોતાના ઝુડામાં સંતાડયો હતો તેથી તેના વંસજે ઝુડાશમાં, કેહેવાણા, ગજપતને માતાએ પોતાના ખેશવાના ચાકડા નીચે સંતાડયો હતો તેથી તેના વંસજે ચગઢા (મુગઢા) કેહેવાણા અને યોથો જુપત તેને જાકીમાં સંતાડયો હતો તેના વંસજે ભટી અથવા ભાટી કેહેવાણાં. આ હકીગત જે આકારમાં શ્રુકવામાં આવી છે તે દેખીતીજ કલ્પીત છે કારણકે જદવોને સંતાડવાના જે જે સ્થાનકો કહેલા છે તે સ્થાનકમાં ખાણસ સંતાઈ ચકુજ નહીં. વધી જદવોને એ પ્રમાણુ સંતાઈ રહેવાનું કાંઈ કારણ પણ ન હતું પણ ભાટ લોકોએ પોતાની હકીગત રસીક કરવા સાડ એ પ્રમાણુ જખલું હશે.

જદવોનો મોહોટો સમુદાય મરણુ પાખ્યા પછી ખાકી રહેલા સખચો

આનર્તદેશ (ઓખામંડલ) નો ત્યાગ કરીને હિંદુસ્થાનના જુદા જુદા ભાગોમાં પંથસાધ ગયા. કેટલાએક શખશો સીંધુની ઉતરે ગયા કે જે પ્રદેશ તરફ હિંગલાજ માતાનું સ્થાનક છે. ત્યાં જઈને પોતાની રાજ્ય સત્તા ખેસાડી તેથી તે ખીનાને ભાટ લોકોએ રસીક કરવા સારૂ તથા હિંગલાજ માતાનો મહીમા વધારવા સારૂ તેઓ માતાને સરજી ગયા અને માતાના પ્રસાદથી રાજ્ય સત્તાને પામ્યા એમ દેખડાવ્યું છે.

કરનલ ટાડ પોતાના રાજસ્થાન નામના ગ્રંથમાં લખે છે કે જાદવાસ્થલી થયા પછી રાજા યુધીષ્ઠર અને ખલદેવજી રાજ્ય ખટખટથી વીરામ પામી સીંધુ નદી જોલંગીને જાંજીરીસ્થાન તરફ ગયા અને ત્યાં જઈ ગજનવી નામે સેહેર વસાવ્યું અને પોતાના રાજ્યની સરહદ છેક સમરકંદ સુધી વધારી હતી.

શ્રીમદ્ભાગવત ઊપરથી માલમ પડે છે કે ખલદેવજી તો પ્રજાસમાં જ સ્વર્ગવાસી થયા હતા તથા કૃષ્ણ અને ખલદેવજીના પતન થવાના સમાચાર સાંભળી પાંડવો અતી ખેદ યુક્ત મનથી પોતાના પૌત્ર પરીક્ષતને હસ્તીનાપુરનું રાજ્યા ભીષેક કરી પોતે હિમાચલ પરવત તરફ ચાલી નીકળ્યા હતા, તોપણ જાદવોએ સીંધુ દેશની ઉતરે પાહાડી પ્રદેશમાં જઈ પોતાની રાજ્ય સત્તા ખેસાડી હતી તે હકીગત કાંઈ ખોટી નથી.

કચ્છ દેશનો ઇતીહાસ લખનાર રાજેશ્રી આતમારામ કેશવજી કેરેહે કે, શ્રીકૃષ્ણનો પૌત્ર અનીરૂપ મીશર દેશના રાજા ખાણાસુરની કન્યા ઉપા સાથે પરણ્યો હતો તથા શ્રીકૃષ્ણનો પુત્ર સાંખ મીસર દેશના પ્રધાન કૌભાંડની પુત્રી રામા સાથે પરણ્યો હતો. ઉપાને અનીરૂપ થકી વજનાબ નામનો પુત્ર તથા પ્રધાન પુત્રી રામાને સાંખ થકી ઉષ્ણીક અને સતાનીક એવા બે પુત્ર થયા હતા. મીશરપ્રાપતી ખાણાસુરને પેટે પુત્ર નહી હોવાથી મીશર દેશનું રાજ્ય કૌભાંડને મલ્યું અને કૌભાંડને પણ પુત્ર નહીં હોવાથી તેના હોહીત્રા ઉષ્ણીક ને તે રાજ્ય મલ્યું હતું. જાદવાસ્થલીની વખતે ઉષ્ણીક મીશર દેશમાં હતો. ઉષ્ણીકની કેટલી એક પેઢીએ રાજા દેવેન્દ્ર થયો જેને અસપત, નરપત, ગજપત અને જીપત એવા ચાર પુત્રો હતાં તેમાં અસપત (ઉગ્રસેન) મુસલમાન લોકોના પ્રબલથી તેઓનો ધર્મ સ્વીકારી વટલી ગયો. નરપતે ગ્રીજનીના ખાદશાહ શીરોજશાહને મારીને ત્યાં પોતાનું રાજ્ય જમાવ્યું; પણ પાછલથી

શ્રીરાજના દીકરા સુલતાનસાહે નરપતના દીકરા સમાને મારીને કાઢી મુકયો તથી તે સીંધ દેશમાં આવી વસ્યો, જેના વંસજને સમા કહેવાય છે. મજપત હતા તેણે સૌરાષ્ટ્રમાં જન્મ પોતાનું રાજ્ય જમાવ્યું અને તેહાં તેના વંસજને સુકાસમાના નામથી ઝોલખાવા લાગા, પણ સુકાશમા એ નામ તેઓએ શા ઉપરથી ધારણ કર્યું તે મજકુર રાજેશ્રીએ દેખડાવ્યું નથી. એથી છોકરો લુપત કરીને હતા તે મારવાડ તરફ ઉતર્યા, ત્યાં તેણે જેસલમેર વસાવ્યું અને લુપતસીંગ ઉપરથી તેના વંસજને ભાટી કહેવાણા. આ હકીગત પણ રાજેશ્રી આતમારામને ભાટ લોકોના ચોપડા ઉપરથી મલેલી હોય એમ તેઓના લખાણ ઉપરથી સમજાએ છે. જાડેજ અને ભટી એ બે કુલ જાડેવ વંસી છે એમ પ્રમાણ કરતાં રાજેશ્રી આતમારામ લખે છે કે આઠી નારાયણથી ૫૪ મી પેઢીએ શ્રીકૃષ્ણ થયા હતાં પણ તે વાત અમારા અનુમાનમાં ખરોખર આવતી નથી કારણ કે પુરાણોની કાલ ગણના પ્રમાણે સ્તયુગ અને ત્રેતાયુગ વીતી ગયા પછી દ્વાપર યુગને અંતે શ્રીકૃષ્ણ જન્મ્યા હતા. તે કાલ ગણના પ્રમાણે જોવા જન્મ્યો તો બ્રહ્મદેવે મૃદી ઉત્પન્ન કર્યા પછી લાખાં વરશે શ્રીકૃષ્ણ થયા હતા. વલી એવું પણ પુરાણો આઠી ગ્રંથોમાં પ્રસીધ છે કે શ્રીકૃષ્ણની અગાઉ ખીન્ન ઘણા અવતારી પુરૂષો થઈ ગયા છે જે ઉપરથી એમ સીંધ થાય છે કે દુનીઆ ઉપર માણસ જાતની વસ્તી થયા પછી ઘણો કાલ વિતીત થઈને શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ થયો હતો. રાજેશ્રી આતમારામના લખ્યા પ્રમાણે આઠી નારાયણથી ૫૪ મી પેઢીએ શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ માનીએ તો તે ગણના પ્રમાણે એટલે દર સેંકડે સરાસરી ત્રણ પેઢી લઈએ તો અઢારશો વરશ આવે છે એટલે પ્રથવી ઉપર માણસ જાતની વસ્તી થયા પછી આસરે બે હજાર વરશે શ્રીકૃષ્ણ થયા હતાં. પણ એ ગણના અનુમાનમાં ખરોખર આવી શકતી નથી. કૌરવ પાંડવોના વખતની રાજનીતી તથા તે વખતમાં રૂપી મુનીઓની વિદ્વતા, અસ્ત્રવિદ્યા અને શિલ્પી વિદ્યા ત્રિષે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં જે વરણન આપેલું છે તેવી સ્થિતી ઉપર આવવાને બે હજાર વરશ પુરતાં નહીં કહેવાય, પણ કાલગણના કરવામાં મોહોટી અડચણ તો એછેકે પાંડવ યુધીષ્ઠિર રાજાએ પોતાનો શક વરતાવ્યો તેની અગાઉ ખીન્ન કીઆ કીઆ રાજા શક કરતા થઈ ગયા તથા તેમનું શક કેટલા વર્ષ લગી આવ્યું તે વીષે શોધ કરતાં કાંઈ

પતો મલતો નથી એટલે કાલ ગણના પરાંપર થઈ શકતી નથી. આદી નારાયણથી પછ મો પુરૂષ શ્રીકૃષ્ણ થયા એમ મહાભાર્યના ગ્રંથમાંથી મલી આવશે, પણ તે અનુક્રમે પેઢીઓ લખેલી છે એમ નથી. જે જે દીવ્ય ગુણ સંપન્ન અને પ્રતાપી થઈ ગયા તેમાં ચોપનમો પુરૂષ શ્રીકૃષ્ણ હતા એ અનુમાનમાં ઠીક આવી શકે છે.

જાડેજ, ગુડાશમા, ભાટી, જાડે અને ખીજી કેટલીએક જાતના રજપુતો પોતાને જાડવ વંશી કહેવરાવે છે એમ દેખડાવી કરનલ ટાડ સંકા કરે છે કે જાડવાસ્થવી થયા પછી ફક્ત ચાર કે પાંચ જાડવો ખચ્યા હતાં તેમાંથી એટલો ખષો વંશ વીસ્તાર પામ્યો હોય એ માની શકાય નહીં. પણ જાડવો ચાર કે પાંચ ખચ્યાં હતાં એમ માનવું એજ ભુલ ભરેલું છે શ્રીમદભાગવતમાં “ચતુર પંચા વષેસતા” એવો પદ છે તે માત્ર પ્રભાસ ગએલાને માટે છે કાંઈ જાડવોના પધા કુલને માટે નથી તે વીશેનો ખુલાશો અમે આગલ આપ્યું. કરનલ ટાડ પોતેજ એક ઠેકાણુ લખે છે કે જાડવાસ્થવી થયા પછી શ્રીકૃષ્ણના છોકરાઓ પોતાની નખ-લી હાલત જોઈને દ્વાપ્નો મુલક છોડી સીંધ દેશની તરફ ગયા હતાં અને ત્યાં જઈને વસ્ત્યા પછી સુશલમાન લોકોના જખર જસ્ત હુમલાની સામે ટકાવ નહી કરી શકયાથી ત્યાંથી ખસીને મારવાડ અને સૌરાષ્ટ્ર વીગેરે જુદા જુદા સ્થાનકોમાં ઉતર્યા હતાં; પણ ગીરનારમાં પ્રાચીન શીલા લેખ છે તે ઉપરથી તથા ત્યાં રેવતી કુંડ, ખલહેવજીની મુરતી, તથા નીમ નાથની જગા છે તે જોતાં ખાતરી થાએ છે કે અસલના વખતથીજ જાડવોની એક સાખા અનુટ ત્યાં રહેલી છે અને કરનલ ટાડ પણ તે વાત કબુલ કરે છે. આવી રીતના તવારીખ લખનારાઓના વીચાર છે તે સંક્ષેપમાં દેખડાવી અમારું વિષય અમે પ્રારંભ કરીએ છીએ.

પ્રકરણ ૨ જો.

જાડવોની ઉત્પત્તી.

યાદવો એ પુરવે થઈ ગએલા પ્રતાપી યયાતી રાજના છોકરા ચક્રના વંશના છે. યયાતી રાજનું રાજ્ય આર્યવર્ત દેશના માયુર દેશ અથવા મયુરાજી જીલ્લામાં હતું, આ જગ્યાએ યયાતી રાજના વિષે

લખવા પેઢેલા આર્યવર્ત દેશની ચતુરદિશા તથા હદ દેખડાવવા અમે જરૂર જાણીએ છેએ. આર્યવર્તનું પ્રમાણ, ભર્યાખંડના પુર્વ તરફના છેક સમુદ્ર કીનારા આગલથી લઈને સીંધુ નદીના પશ્ચીમ કાંઠાના છેક સમુદ્ર કીનારાની વચ્ચેનો જે પ્રદેશ તે તથા ઉતર શીમાં હીમાચલ પરવતથી લઈને દક્ષીણમાં વીંદ્યાચલ પરવતની વચ્ચેનો જે પ્રદેશ ત્યાં લગી છે. એ દેશની અંદર મોઢોટી મોઢોટી નદીઓ, ઉત્તમ પ્રકારના ફલ ફલાદીકના ઘણાક વન, ઘણી જાતના અનાજ નીપજવી શકાય તેવી ફન્દુષ જમીન, અને મોઢોટા મોઢોટા સરોવર તથા ઘણી જાતના પશુ પક્ષીઓ હોવાથી આર્યવર્ત (ઉત્તમ) દેશ પાડેલું છે. આ દેશના વતનીઓને આર્યકરીને કહેતા હતા તથા ત્યાં નાહાના નાહાના ઘણા રાજ્યો હોવાથી આર્યવર્ત ઘણા ભાગોમાં જેઠાકે કુરુ, પંચાલ, ચેદી, કેકય, શાલ્વ, વીદર્ભ, નીષધ, માધ્યર, કાશી અને કૌસદ્ય વીગેરેમાં વેચાઈ ગયેલો હતા.

જે વખતે યયાતી રાજા માયુર દેશમાં રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે ચીન દેશમાં વિષપરવા નામનો અસુર રાજા હતા. વિષપરવાની છોકરી શરમીષ્ઠા સાથે યયાતી રાજાના લગ્ન થયા હતા. અને વિષપરવા રાજાના ચુરૂં સુકરાચાર્યની છોકરી દેવયાનીના લગ્ન પણ યયાતી રાજા સાથે થયા હતાં. એ રાજાને દેવયાની થકી બે પુત્ર થયા તથા શરમીષ્ઠા થકી ત્રણ પુત્ર એમ સરવે મલીને પાંચ પુત્ર થયા હતા, તેમાં પેઢેલો પુત્ર યદુ હતો. યદુને યુવરાજપદનો હક હોવા છતાં શરમીષ્ઠાના છેલા પુત્ર પુરુને પીટ ભક્ત જાણી યયાતી રાજાએ રાજગાદી આપી હતી. યદુ, દ્રહ્યુ, અને પુરુ એવા ત્રણ પુત્રોના વંશ જો સદાચરિ. અને નીતીવાન હોવાથી તે ઉત્તમ પંકતીમાં લેખાણા અને તુરવસુ તથા અનુના વંશજો યવન તથા મ્લેછ થયા.

કંસનું વધ.

યયાતી રાજાએ પુરુને ગંગા અને જમનાની વચ્ચેના દેશનું રાજ્ય આપ્યું અને યદુ તથા દ્રહ્યુ ને કુટુંબ તરીકે થોડો થોડો મુલક આપ્યો. યયાતી રાજા પછી ઘણાક કાલ વિતીત થઈને તથા ઉતરોતર પ્રતાપી રાજા થઈને દ્રહ્યુના વંશમાં ભોજ કુલનો ઉગ્રસેન રાજા માયુર દેશના રાજ્યાસન ઉપર આવ્યો તે વખતે વ્રજ જુમીનો કેટલોક ભાગ

જેને સુરસેન દેશ કહેતાં હતાં તે શ્રીકૃષ્ણ ચંદ્રના દાદા સુરસેન જન્મવાના તાબામાં હતા. પણ તે માથુર દેશની સત્તા નીચે હતો. શ્રીકૃષ્ણના પિતા વસુદેવજી તે ઉગ્રસેન રાજાના ભાઈ દેવક રાજાની પુત્રી દેવકીજી સાથે પરણ્યા હતાં. વસુદેવજીને પત્ની મલીને અઠાર સ્ત્રીઓ હતી તેમા દેવકીજી મુખ્ય હતાં. દેવકીજીની કુંબે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો જન્મ થયો હતો- પણ શાસ્ત્રમાં શ્રીકૃષ્ણનો પ્રાગટ્ય અયોની સંલવ કહેલો છે. બીજી સ્ત્રી રાહીળીજી હતાં તેને પિંડે બલદેવજીનો જન્મ થયો હતો. વસુદેવજીના ભાઈ અસુદ્રવીજ્ય ને નેમચંદ્ર કરી પુત્ર હતો તેને વૈરાગ ઉત્પન થવાથી દીશા લઈ તપ કરવા સારૂ વનમાં ચાલી નીકળ્યો હતો. ઉગ્રસેન રાજાને કંથ નામનો એક પુત્ર થયો તે મહા જોરાવર યોધો હતો પણ સ્વભાવે ઘણો દુઃખ, નીરદય, અને ક્રૂર હતો તેણે પિતાના પિતા ઉગ્રસેનને ક્રોધ કરી રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લીધી હતી. કંસની રાજનીતીથી તેની પ્રજા ઘણી નારાજ હતી કારણ કે તે લોકોને ખડુ પીડા કરતો હતો તેણે ઘણાક દૈત્ય અને અસુરોને તાપે કરી પિતા પાસે રાખ્યા હતાં. પ્રલંબ દૈત્ય, ખક, આજુર તુણાવર્ત, અઘાસુર, મુષ્ટીક, પુતના, કેશી, ધેનુક વીગેરે દુરબળીવાલા ઉનમદ લોકોના સહવાસથી કંથ પોતાના કુટુંબી યાદવોને ઘણો ત્રાસ આપવા લાગ્યો તેથી યાદવો સરવે માથુર દેશ મુકીને કુરૂ, પંચાલ વીગેરે દેશોમાં જઈને વસ્યા અને દેવક, વસુદેવ અને અકૂર વીગેરે થોડાક જણ સમય જોઈ કંસની મરજી પ્રમાણે ચાલતાં તેજ દેશમાં રહ્યાં હતાં. એ કંથ રાજા માગધ દેશના જરાસંધ રાજાની અસ્તી અને પ્રાપ્તી નામની બે કન્યા સાથે પરણ્યો હતો. કંથના જીલમથી તેની પ્રજા ઘણીજ ત્રાસ પામી ગઈ હતી અને એમ કહેવાતું જે કંથનો સત્ત્વ પેદા થઈ ચુકો છે, હવે થોડા દીવસમાં એનો વિનાશ થાયો. એક વખત આકાશવાણી કંથના સાંભલવામાં આવી જે વસુદેવ અને દેવકીજીનો આઠમો પુત્ર થાયો તે તારો નાશ કરશે. આ ઉપરથી તેણે વસુદેવ તથા દેવકીજીને ક્રોધાનામાં નાખ્યાં હતાં અને તેઓને જે સંતતી થાતી તેને તે મારી નાખતો હતો. આવા ઘાતકી આસરણથી વસુદેવજીએ પોતાના પુત્ર બલદેવજી તથા શ્રીકૃષ્ણને કંથ ન જાણે તેમ છુપી રીતે નંદમહીર નામના આહીરને ત્યાં મોકલી આપ્યાં હતાં.

નંદરાયજીએ ઘણી સંભાલથી તથા ઘણા પ્યારથી આ બે છોકરાઓને ઉછેરી મોઢોટા કર્યા. શ્રીકૃષ્ણ નાહાનપણથીજ ઘણા આલાક, શુકતીસીલ કોવતવાન, અને મન મોહીની મુરતી હોવાથી સહુ માણસોના મનનું તેણે પોતા તરફ આકરણ કરી લીધું હતું. શ્રીકૃષ્ણ ગોકુલમાં રહીને નંદ મહીરને ત્યાં ગાયો ચારતા હતા તથા આહીરના છોકરાઓ સાથે વનમાં ફરતા, રમતા અને કુસ્તી વીગેરે અંગ કસરત કરતા હતા. ખીજા ગોપાલો કરતાં શ્રીકૃષ્ણ વાંસલી ખડુ સારી વજાડી જાણતા હતા. વાંસલીની ધ્વની એવી તો મધુર હતી કે તે સાંભળીને જંગલ માંડેના પશુ પક્ષી સહુ સ્તબ્ધ થઈ રહેતાં હતાં. જરે શ્રીકૃષ્ણ વનમાં ગાયો ચરાવવાને જતા હતા ત્યારે ત્યાં તેમને વીદન કરવા સારું શક્ષ્મો તથા માંસહારી પશુઓ આવતાં તેમની સાથે લડીને તેમને જમપુરી મોકલાવતા. એવી રીતના તેના પરાક્રમને લીધે તેની વીખ્યાતી કંઈ રાજાની કચેરીમાં પોહાંતી. કંઈના ગાત્ર પોતાના પાપના ડરથી ઠંપવા લાગા ને તેણે વીચાર્યું જે રખેને તે કોઈ ક્ષત્રી નંદન હોય અને ભયથી ત્યા સંતાપને રહ્યો હોય તથા ભવીષ્ય ઉપર મારા ધાતનું ચીંતવન કરતો હોય માટે એવાને તો જલદી મારી નાખવો જોઈએ. એમ બીચારી શ્રીકૃષ્ણના પ્રાણુધાત કરવા સારું તેણે અઘાસુર, બકાસુર, કેશી, ધેનુક અને પુતના આદી રાક્ષસોને એક પછી એક એમ મોકલયા. શ્રીકૃષ્ણની વય તે વખતે ઘણી નાહની હતી તે છતાં તેણે તે સરવેને ભુંડી રીતે મારી જમપુરી મોકલાવી દીધા. ગોકુલમાં નંદમહીરને ઘેર શ્રીકૃષ્ણ અગીઆર વરશ અને ખાવન દીવશના થયા ત્યાં સુધી રહ્યા હતા એટલા વખતમાં તેઓએ જે ખાલ કીડા કરી તેનું વરણન કરતાં વૈષ્ણવી સંપ્રદાયના કવીઓએ એટલો તો શ્રંગારરસ વરણ્યો છે કે મહાભદ્ર પુરૂષ જાદવકુલ મુગટમણી શ્રીકૃષ્ણને નિંદીત અને વ્યભીચારીનું રૂપ આપી દીધું છે; પણ એવી રીતે પોતાની કાવ્ય શક્તિનો પ્રકાશ કરતાં કવીઓએ આગલ પાછલનો કાંઈપણ વીચાર કર્યો નથી. વીવેક અને ગાંભીર્યતાની નજરથી જોતાં અગીઆર વરશની વયના ખાલકના વીશે આવી રીતના વ્યભીચારના શુણ્ણ ખીલકુલ સંભવતા નથી. શ્રંગાર પ્રીય કવીઓએ જે કાવ્યરચના કરી છે તે ઉપર લાંબો વીચાર નહી કરતાં શ્રીકૃષ્ણના વીશે જે દોશ પ્રધીયી જોય છે તેઓ મોઢોટી ભુલ કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણને કેટલાએક રાખસો ક્ષત્રી કુલદીપક મહાભદ્ર પુરુષ
 થોડો માને છે અને ઘણા લોકો તેને વીષ્ણુનો અવતાર માને છે
 શ્રીમદ્ભાગવતમાં શ્રીકૃષ્ણના ઐસ્વર્ય દરશક પરાક્રમ વરણવેલાં છે
 તેમાં એવી હકીકત છે કે એક વખત આહીરના છોકરાઓ સાથે ગાયો
 અને વાછરડાને વનમાં ચરાવતા હતા તે વખતે દાવાનલ ભાગવાથી
 ચારે બાજુ અગતી ફરી વલી હતી અને કૃષ્ણના સાથી ખીજ ગોપાલો
 સહુ અતીશે ગભરાવા લાગા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ પાણીની અંજલીની માફક
 દાવાનલનું પાન કરી લીધું અને વનને પાછું નવપાલવ કર્યું હતું;
 એજ રીતે ગીરરાજ પરવતને સાત દીવસ સુધી ટચલી આંગલી ઉપર
 ઢાકી લઈ વરશાદના ઉપદ્રવથી ગોકુલવાસીઓને ખચાવ્યાં હતાં અને
 સુર સાંદીખીનીના મરણ પામેલા પુત્રોને બ્રહ્મલોકમાંથી પાછા લાવી
 આપ્યા હતા. વીગેરે, વીગેરે.

આવી રીતના કૃત્યો તે ખરેખર અમાનુષ્ય અથવા માણસ જતથી
 નહીં અને તેવા છે અને જેવી રીતે ભાગવતમાં તથા મહાભાર્યના ગ્રંથો-
 માં વરણ કરેલું છે તે પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ ખરેખરા કામ કર્યા એમ જ
 આપણે માનીએ તો પછી તેને ઇસ્વરનો અવતાર માનવામાં કાંઈપણ
 વાંધા ભરેલું નથી. ભાગવતમાં એક ઠેકાણે અવતારાદીકનું વરણન
 કરતાં કૃતિસ્વર ય્યાસથ કહે છે કે. “एतेचां शकला पुम्स्ता कृष्णस्तु
 भगवान् स्वयं.”

કંસે કૃષ્ણની પ્રાણધાતને માટે જે જે મારા મોકલ્યા તે બધા શ્રી-
 કૃષ્ણને હાથે પરલોકને પામ્યા તે પછી શ્રીકૃષ્ણ તથા બલરામને પોતાના
 દરબારમાં તેડાવી ચાણુર અને મુષ્ટીક આદી અસુરોને હાથે મરાવી નાખ-
 વાની ગોકુલજી કીધી અને અકુરને રથ આપીને બેહુ ભાઈઓને તેડવા
 સારું ગોકુલ મોકલ્યો. અકુરના તેડવા આવવાથી નંદ તથા તેની સ્ત્રી ય-
 શોદાને પોતાના પાલીત પુત્રોને માટે ઘણા ભય ઉતપન થયો પણ તે બેહુ
 ભાઈઓએ અકુરની સાથે જવાની હીમત તથા ખુસ્તી દેખાવી તેથી નંદ
 તથા ખીજ ઘણા ગોપાલો શ્રીકૃષ્ણની સાથે મથરા ગયા. રસ્તામાં કંસ
 રાજનો ધોખી મલ્યો તેને મારી કંસના વચ્ચે લઈ પોતે પેઠી તથા આહી-
 રને પેઢરાવ્યાં. આગલ ચાલતાં કંસની ઢાસી કુખળ મલી તેની પાસેથી
 ચંદન લઈ પોતાના તથા ગોપાલોના સરીર ઉપર લગાડ્યો અને કુખળને

તારૂણ્ય આપ્યું, કંશના હરખારમાં ગયા ત્યાં કંસે કૌલીઆપી હાથીને દારૂ પાઇને મસ્ત કરી રાખેલો હતો તે ઉપદ્રવ કરવાને સામે ધાયો તેને પણ એ બે ભાઈઓએ મારી નાખ્યો. તે પછી ચાણુર અને મુઠીક એવે નામે બે મલ તેમની સામે થયા તેઓને પણ પ્રાણ મુકત કર્યા અને પછી કંસે રાજની કચેરીમાં ગયા. સીંહાસન ઉપર બેઠેલા કંસને શ્રીકૃષ્ણ કુશ પકડી જમીન ઉપર પટકી મારી નાખ્યો. કચેરીમાં બેઠેલા સુભદ્રાના મનમાં ત્રાસ પડી ગયો તેથી તેઓ શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતી કરવા લાગ્યા. આટલું કામ કરીને પછી પોતાના પિતા વસુદેવજી તથા માતા દેવકીજી અને કંસનો પિતા ઉગ્રસેન કેદખાનામાં હતાં ત્યાં જઈ તેમને છોડાવ્યાં અને રાજ ઉગ્રસેનને પાછો રાજ્યનો પટાભીષેક કર્યો. આવો ખનાવ જાહેર કંસની સ્ત્રી અસ્તી તથા પ્રાપ્તિ હતીઓ તેઓ મથુરામાંથી નાસીને પોતાના પિતા જરાસંધની પાસે ગઈઓ અને પોતાનો વૃતાંત સઘલો કહી સંભલાવ્યો તે ઉપરથી જરાસંધ રાજ મોહોદું સૈન્ય લઈ પોતાના જમાઇનું વેર લેવા સાડે મથુરા ઉપર ચડી આવ્યો. લડાઈ થઈ તેમાં કૃષ્ણ તથા બલરામનું વિજય થયું અને જરાસંધ પરાજય પામી પોતાને દેશ પાછો ગયો.

પ્રકરણ ૩ જો.

યાદવો સહવર્તમાન શ્રી કૃષ્ણનું મથુરા મુકીને દ્વારકા જાવું.

એવી રીતે ઘણી વખત જરાસંધ મથુરા ઉપર ચડી આવ્યો પણ તે સઘલી વખત માર ખાઈને તેને પાછું હટવું પડ્યું. છેલી વખતે કાણલ તરફના યવન અને મ્લેછ લોકોની મોહોટી ફોજ લઈને મથુરા ઉપર આવ્યો. મથુરા ઉપર જરાસંધના ઘડી ઘડીના હુમલાથી પ્રજાને ઘણી પીડા ખમવી પડે છે માટે પ્રજાનું રક્ષણ કરવું એ રાજાનો પ્રથમ ધર્મ છે એમ વીચારી શ્રીકૃષ્ણ તથા રાજ ઉગ્રસેન પોતાના પ્રજાજનના ઘણા ભાગને સાથે લઈ માયુર દેશને મુકી સમુદ્રના પશ્ચીમ કીનારા તરફ જ્યાં તમામ ધાંસ અને ઝાડી હતી તેવા આનર્ત દેશમાં આવ્યા તે ખપર સાંભલી જરાસંધ પાછો વલી નીકળ્યો અને માયુર દેશનું રાજ્ય ખીજ યાદવોએ સંભાલી રાખ્યું. આનર્ત દેશ (ઓખા મંડલ) માં આવ્યા પછી ત્યાંના

રેહેવાસી ચોરાટીઆ બીલ લોકોને વસ કરી યાદવોની રાજ્ય હકુમત ત્યાં સ્થાપન કરી અને સમુદ્ર કીનારા ઉપર દ્વારકાપુરી નામનું સેહર વસાવી રાજ્ય ઉગ્રસેનને રાજ્યાભિષેક કર્યો. આ દેશ ઘણા સારા ખ્યાવની ખુલ્લુમાં આવવાથી યાદવોના નિશકંટક રાજ્યનો ઘણો સારો જમાવ થયો અને દીવસે દીવસ સમૃદ્ધીમાં વધતો ગયો તેમ વીસ્તારમાં પણ એટલો વૃદ્ધી પામ્યો કે આખો ઐરાષ્ટ્ર દેશ દ્વારકાક્ષેત્રમાં ગણાવા લાગ્યો.

આનર્ત દેશમાં ઉગ્રસેન રાજ્યએ પોતાની રાજ્ય હકુમત જમાવી તે વખતે તેની પડોશમાં રૈવત રાજ્યનું રાજ્ય હતું અને તે ગીરનારની નજ-દીક હોવાથી તેને રૈવતાચલ પરવત કરીને કહે છે. રૈવત રાજ્યની પુત્રી રૈવતીજી કરીને હતી તેની સાથે બલરામના લગ્ન થયાં હતાં અને વીદર્ભદેશ એટલે અમરેલી પરગણાના બીમક રાજ્યની પુત્રી રૂકમણીને સ્વયંવર મંડપમાંથી શ્રીકૃષ્ણ હરણ કરી લાવીને પરણ્યાં હતાં. રૂકમણીના ભાઈ રૂકમૈયાને ભગતી હરણથી ક્રોધ ચહુડયો અને તે શ્રીકૃષ્ણની પાછલ ફોજ લઇને ચહુડયો પણ લડાઇમાં પરાજય પામી સરમનો માર્યો વૈદર્ભ દેશમાં પાછો નહી જતા ભોજકંઠ નામે જુદો દેશ વસાવીને રહ્યો જેને આજે કચ્છ જીજ કહે છે. આ વખતે જાદવો રાજ્ય સત્રમાં અને સમૃદ્ધીમાં ઘણા જિરાવર કહેવાતા હતા. રાજ્યની વ્યવસ્થા ખરોખર રાખવાસા રાજ્ય તરફથી સુધર્મી સભા સ્થાપવામાં આવી હતી અને તેના નીચમે પણ ઘણા સારા હતાં. પડોસી તથા ઇતર દેશાધીપતીઓની હીલચાલ દ્રુત દ્વારાએ ઘણાજ ધ્યાનથી જોવામાં આવતી હતી તથા હસ્તીના-પુરના રાજ પાંડવોની સાથે તેમને અતીસે મૈત્રી હતી. કાંઈપણ કામ કરતું હોય તો રાજ્યઅંગસભાજ અથવા સુધર્મી સભાની સમતી લેવી પડતી હતી. આ સભાની અંદર મુખ્ય પુરૂષ શ્રીકૃષ્ણ હતા. રાજ્ય વહીવટ સઘલો શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાનુસાર ચાલતો હતો. ઇતર દેશાધી-પતીઓ સાથે સંધીવીદ્ય પ્રસંગે આ સભા પોતાનું કામ ઘણીજ સંભાલથી અને સારી સાવચેતીથી બજાવતી હતી. મંત્રીનું કામ કરવામાં ઓધવજી ઘણા કુશલ હતાં. રાજ્યમદ્યથી યાદવો ઘણા ઉદ્ધત થયા હતા. ઇતર દેશાધીપતીઓની કન્યાઓનું હરણ કરી લાવતાં હતાં અને સામે થાય તેની સાથે લડાઇ પણ કરતાં. પ્રદ્યુમને સંખરાસરને મારી તેની સ્ત્રી રતીનું હરણ કરી લાવ્યો હતો. સાંખે કૌરવ કન્યાનું હરણ કર્યું હતું.

અને અનીરૂપે મીશર દેશના રાજા બાણસુરની કન્યા ઉપાનું હરણ કર્યું હતું એ પ્રમાણે તેઓ બહુજ ઉદ્ધતાઈ કરતાં.

હસ્તીનાપુરના રાજા કૌરવ અને પાંડવો વચ્ચે રાજ્ય વિભાગ સમંધી તકરાર ઊઠી તે વખતે કૌરવોને રાજલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાથી તેમનો પક્ષ ધણા સખલ થયો હતો, તેમ તેઓને ખીજા ધણા રાજાઓની મદદ મલવાથી સૈન્ય પણ ધણુ મોઢોટું એકઠું કર્યું હતું; ખીજા હાથ ઉપર પાંડવો સર્વ પ્રકારે તેમની ખરોખરી કરી શકે તેવી હાલતમાં નહતાં તોપણ ક્ષત્રીવર મહાભદ્ર પુરૂષ શ્રીકૃષ્ણની સહાયથી મહાભાર્ય રૂપી સમુદ્રને પાંડવો તરીને પાર પામ્યા. આ લડાઈમાં ભર્યખંડના ક્ષત્રીઓનો ધણુ મોઢોટો ભાગ નાશ પામ્યો અને ત્યારથીજ હિંદુસ્થાનની હાલત નખલી આવી.

ભાર્યના યુધમાંથી પરવાર્યા પછી શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકામાં આપ્યાં. થોડા દીવરા પછી દ્વારકાપુરમાં ઊલકાપત આદી ભયસ્રચક ચિનઃ દેખાવા લાગ્યા તેથી કોઈ મોઢોટું ઊપદ્રવ થવાની સર્વ પુરવાસીઓના મનમાં ચીંતા ઉત્પન્ન થઈ. આ વાત સુધર્મા સભામાં ચર્ચા ઉપર આવી ત્યારે સ્વજન સમુદાયના મનનું ઊદ્વેગ જોઈ શ્રીકૃષ્ણ કહ્યું કે આપણા તરફ છોકરાઓએ ઊદ્ધતાઈ કરી દુરવાસા રૂપોને કોપાખ્યાંછે માટે તેના સાપથી જરૂર ઊત્પાત થાએ એમ દીશેછે તેથી આપણુ સર્વે પ્રભાસ ક્ષેત્રમાં જઈ તીર્થ કાંઠે દોષ નીવારણુ કરીએ તો સાફ; આ વાત સરવે કોઈને પસંદ આવવાથી રાજ્ય રક્ષણુ અર્થે જે જે જગાએ જરૂર જણાએ તેટલું તે જગાએ સૈન્ય રાખી તથા રાજ્ય વ્યવસ્થા જાલવવા સાફ ચોગ્ય અધીકારીની નેમણુંક કરી વૃધ તથા બાલકો અને સ્ત્રી વગેરેને સોડરમાં રહેવા દઈ તથા કેટલાંએકને રમણુદ્રીપમાં મોકલી આપી બાકીના યાદવોએ તીર્થાટન કરવા જનું એવો ઠરાવ કર્યો. આ વખતે અરજુંન પાંડવ દ્વારકામાં હતાં તેથી રાજ્યની લગામ તેઓના હાથમાં સોંપી તથા તેઓની સાહેતામાં જરૂર દેખાય તેટલી જાદવ શોદાઓની મંડલી રાખી, રાજા ઊગ્રસેન તથા શ્રીકૃષ્ણ સહીત બાકીના ધણા ખરા સઘલા યાદવો તીર્થયાત્રા કરવા સાફ પ્રભાસ ક્ષેત્ર તરફ મોઢોટા દબદબાથી ગયા.

• પ્રભાસમાં ગયા પછી ત્યાં તેમણુ મદીરાનું પાન કર્યું તેથી મદાંધ

યથા કૃદ્ધની જુમમાં પરસ્પર લીને પલદેવજી સહીત સર્વ યાદવો મરણ પામ્યાં. આ શોકકારક પનાવ જાંઘ શ્રીકૃષ્ણ એક ઝારની નીચે હુતા હતા અને ઝોધવજી આદી ચાર કે પાંચ જાણ જે પાકી પચ્યાં હતા, તેમની સાથે મસલત કરતા હતાં કે હવે તેમણે દ્વારકામાં જઈને પાકી રહેલા જાદવ કુલના શેષભાગનો રક્ષણ કરવો એટલામાં કોઈ પાશધીએ વેગલેથી હરણીઆનું ટોણું જાણી પાણુ માર્યું. તે શ્રીકૃષ્ણના ચરણમાં લાગ્યું તેથી તેપણુ મહત્તેજમાં લીન થયા અને તેમનું કલેવર પણ કોઈના દીડામાં આઁચું નહીં. ઝોધવજી આદી ચાર પાંચ જાણ પચ્યાં હતાં તેઓ શોકગ્રસ્ત દ્વારકામાં આવી આ મહા પ્રલયરૂપ પનાવની અરજી પાંડવને ખપ્પર આપી. અરજી આ સમાચાર સાંભલીને ઘણા બિદાશ થયાં પણ પાકી રહેલા યાદવ કુલના પરિવારનું યોગ્ય રીતે રક્ષણ કરવા સાક્ષી રાજ્ય પ્રકર્ણની રીત પ્રમાણુ આ ખપ્પર છુપી રાખી ઝોધવજી આદી જુધીમાન મંત્રીઓ સાથે વીચાર કરી દેશમાં એવી ખપ્પર ફેલાવી કે થોડા દીવશમાં સમુદ્ર દ્વારકાપુરિને લોપી જાશે એમ ભવીષ્ય જાણનાર કહેછે. માટે પ્રજાએ પોતાના પચાવ માટે ખીજ દેશોમાં નીકળી જવું.

લોકો આ ખપ્પર સાંભલીને જ્યાં જેને ફાંચું ત્યાં તે નીકળી ગયા; માટે તે પછી પ્રજાસમાં ખનેલા નાશકારક પનાવની ખપ્પર દ્વારકા વાસીને જાહેર કરી તે વખતે ત્યાં મોઝોડું કલપાંત યથા રહ્યું. પછી અરજીને તેમને ધીરજ આપી અને એવી સલાહ ખતાવી કે હવે તેમને અહી રહેવામાં લાભ નથી માટે પ્રત્યેક કુટુંબે પોતાના લાગતા વલગતા અને હીતેચ્છુ રાજ્યના આસરા નીચે જઈ રહેવું. પલદેવજીની સ્ત્રી રેવતીજીને તેના પરિવાર સહીત તથા તેમના ખીજ અંગલુત જાદવો સહીત રૈવત રાજના આસરા તરફે મોકલાવ્યાં તેથી તેઓ રેવતાચલ પરવતની તલેટીમાં જઈને રહ્યાં. શ્રીકૃષ્ણનું પરિવાર ઘણું મોઝોડું હતું તેથી તેમાંથી પણ કેટલાંક જાણ જુદા જુદા સ્થાનક તરફ ગયાં. શ્રીકૃષ્ણની જાંજીવતી રાણીનો પરિવાર જાંજીવાન રાજના દેશ જાંજીલી-સ્થાન તરફ ગયો. કૃષ્ણ કુમાર સાંખ મીશર દેશના પ્રધાન કોભાંડની પુત્રી રમા સાથે પરણ્યો હતો તેથી તેનો પરિવાર તથા ખીજ અંગલુત યાદવોને મીશર દેશ તરફ મોકલી આપ્યાં; અને એ પ્રમાણુ સરવે કુટુંબોને તેમનાં લાગતા વલગતાઓના રાજના નીચે મોકલી આપ્યાં.

પ્રકરણ ૪ થું.

વજ્રનાભનું મથુરા દેશમાં રાજ્યાભિશેક.

આ રીતે વ્યવસ્થા કરી અને હવેથી આનર્ત દેશ યાદવોના હાથમાં રહેવું મુશ્કેલ છે એમ વીચારી શ્રીકૃષ્ણના પૌત્ર અનીરૂધના છોકરા વજ્રનાભને તથા શ્રીકૃષ્ણના પરિવાર સહીત ખીજી સ્ત્રીઓ તથા વૃધ અને ખાલક યાદવોને સાથે લઈને અરજીન હસ્તીનાપુર તરફ જવા લાગ્યા. પણ એટલામાં તે યાદવોના ક્ષયની ખબર ધણા દેશોમાં ફેલાઈ ગઈ હતી તેથી કુશાવર્તની આસપાસના ભીલ અને ખીજી હુઝારા લોકો હુટકાટ કરવાને નીકળી પડ્યાં હતાં. અરજીનને યાદવોના પરિવાર સહીત જતાં રસ્તામાં આ લોકો સાથે મુલાકાત થઈ. અરજીન ઘણાજ શોકાતુર હતા તેથી તેમની સામે કાંઈપણ પરાક્રમ કરી શક્યો નહીં; અને આહીર તથા ભીલ વાગેરે ગોપાલો યાદવોની કેટલીકએક મીલકત તથા સ્ત્રીઓને હરણ કરી લઈ ગયા. અરજીન વજ્રનાભ સહીત હસ્તીનાપુરમાં આવ્યા ત્યારે યાદવોનો ક્ષય થયાને છ મહીના થઈ ગયા હતાં. ત્યાં આવી યુધીષ્ઠિર રાજાને સર્વ વર્તમાન કહી સંભલાઓ જે સંભલીને પાંડવો સર્વે અતી ધણા શોકાતુર થયા તથા તેમના ગાત્ર તમામ શીથલ થઈ ગયા. લૌકીક કરી તથા કેટલાંએક દીવશ શોક પાડ્યા પછી વજ્રનાભને મથુરાજીમાં લઈ જઈને ત્યાંનું રાજ્યાભિશેક કર્યું; અને હસ્તીનાપુરનું રાજ્ય પોતાના પૌત્ર જનમેજયને શોંષી પાંડવો હીમાચલની તરફ ચાલી નીકળ્યાં.

વજ્રનાભ મથુરાજીના રાજ્યાશન બિષર ખેઠા પછી રાજ્ય વ્યવસ્થા ઘણીજ સારી રીતે ચલાવા લાગ્યો. ન્યાય ખાતું, મેહસુલ ખાતું કોટવાલી ખાતું, અને લશકરી ખાતાંને માટે ઘણાજ સારો ખંદોખસ્ત રાખ્યો હતો. એ વખતમાં ગોધન એજ પ્રજાનું મુખ્ય ધન હતું, તેથી તેનું સંરક્ષણ ઘણીજ સંભાલથી કરવામાં આવતું હતું. વજ્રનાભની રાજ નીતીથી તેની પ્રજા તેના જીવર ઘણાજ પયાર રાખતી હતી. મથુરાજીના રાજ્યનો સાચો રીતે જમાવ કર્યો પછી દ્વારકાપુરીની શી ગતી થઈ તે જાણવા વજ્રનાભને ઈચ્છા થઈ તેથી કેટલીએક ફોજ લઈ તે તરફ ગયો. ત્યાં ગયા પછી માલમ પડ્યું કે દ્વારકાના ઉપરતો સમુદ્રનું પાણી ફરી વલ્યું હતું તેથી

પોતાના વડીલોની યાદગીરીને માટે સમુદ્ર કીનારે એક મોઢોડું સીખરખંદ દેરું ચણાંચું જેને આજે જગતનું દેરું કરીને ફેરે છે તે દેરામાં શ્રીકૃષ્ણની સુરતી સ્થાપન કરી તેની સેવા પુજનને માટે ચોગ્ય ખંધોખસ્ત કરી પાછો મથુરામાં આવ્યો અને ઘણા વરસ લગી નીષકંટક રાજ્ય કર્યું. વજ્રનાભ પછી તેનો છોકરો સુખાહુ ગાંદીએ આવ્યો તેણે પણ પ્રથમથી ચાલતી આવેલી રાજનીતી પ્રમાણેજ રાજ ચલાવ્યું સુખાહુ પછી તેનો છોકરો બિશ્વસેન રાજ થયો અને બિશ્વસેન પછી સત્યસેન થયો એમ ઊતરોતર તેના વંસજોએ રાજ્યાસન ઉપર આવી રાજ્ય કર્યું અને પોતાના રાજ્યની હદ ઘણા વીસ્તાર સુધી વધારી. વીક્રમ સંવતથી આસરે ત્રનશો વરસ અગાઉ ખેઆના કે જે હાલ ભર્યપુર વાલાનાં તાપામાં છે તેનો રાજા અજેપાલ માથુર દેરાના ઉપર ચડાઈ લઈ આવ્યો અને મુલક જીતી લીધું તેવખતે મથુરાજીની ગાંદી ઉપર જેશીંગ નામનો રાજા હતો. આ લડાઈમાં યાદવોનો પરાજય થયા પછી મથુરાજી મુકીને તેઓ કરેલીમાં વસ્યાં તેવીશે જાડીઆની કુલ કથામાં નીચે લખ્યાં પ્રમાણે કહ્યું છે—

॥ દોહોરો ॥

“સ્રાવણ સુદી પંચમે, ખેઆના કો લુપાલ”

“ચડ્યો મધુપુરી લેનકો, ગિંદમ કીઓ અજેપાલ” ॥ ૧૭ ॥

“જયસીંગ રણુભી વીરો, પાયો શ્રીપદ રામ”

“તાકે સુત તીંનું ભગે, છોડ મધુપુરી ગામ” ॥ ૧૮ ॥

॥ ચોપાઈ ॥

દેવલોક ગતી જેસીંગકીની, મધુપુરી છોડ કરેલી લીની ॥

આપ્રમાણે તેઓ મથુરાજીથી ખરીને કરેલીમાં આવ્યાં અને ત્યાં પોતાના રાજની હકુમત થાપન કરી.

પ્રકરણ પ મું.

મીશર દેશમાં શ્રીકૃષ્ણના પૌત્ર ઉબ્બીકનું રાજ્ય.

મીશર દેશના રાજા ખાણાસુરને પુત્ર નહી હોવાથી તેનું રાજ્ય કૌભાંડને મળ્યું હતું. કૌભાંડ પણ એજ પ્રમાણે નીચંતાન હોવાથી તેના નરણ પછી શ્રીકૃષ્ણના પૌત્ર ઉબ્બીક જે કૌભાંડનો દોહીત થાતો હતો તેને મદ્યું ત્યારથી તે દેશમાં આર્ય ભુમીના વતનીઓની વસ્તી થઈ. ઉબ્બીકના વંસજ્ઞએ ઘણા વરશ લગી ત્યાં રાજ્ય કર્યું હોય એમ દીશેછે. યુનાની તવારીખ લખનારા લખેછે કે, જ્યારે નેપોલીયન યોનાપાર્ટ યુરોપની અંદર જગા જગાએ લડાઈ કરી રહ્યો હતો તે વખતે હિંદુસ્થાનમાંથી મીશર દેશમાં ગએલાં હિંદુ લશ્કરે હિંદુઓના જેવા દેવ અને દેવસ્થાન જ્યાં હતાં, અને તેમની પૂજા કરી હતી. આ ઉપરથી ખાતરા થાયેછે કે હિંદુઓ ત્યાં જઈ વસ્યા પછી ત્યાં પોતાનો સારો જમાવ કર્યો હતો. ભાટ લોકોના ચોંપડા ઉપરથી માલમ પડેછે કે ઉબ્બીકની ૧૩૫ મી પેઢીએ દેવેન્દ્ર નામનો પ્રતાપી રાજા થયો હતો, તેને ચાર છોકરા હતા. આ વખતે મીશર દેશના લોકોએ રાજ્યની સામે ખંદ ઉઠાવ્યો; મોઢોટી લડાઈ થઈ તેમાં રાજા દેવેન્દ્ર માર્યો ગયો, અને છોકરાઓ ત્યાંથી નાશીને શીરીઆના પાહાડમાં સંતાઈ ગયા. કેટલાએક ઈતીહાસ કરતા એમ લખે છે કે તેઓ મૌર્યમાં હત્યા તેનો વંસ ચાલ્યો તે સુગસમાં કેહેવાણા પણ અમને જે ખબર મળી છે તે ઉપરથી ભરસો રાખવા લાએક હકીકત એ છે કે જાદવોની જે શાખા અશલથીજ ગીરનાર અને ભાલની તરફ અનુટપણુ રહી હતી તેમાં સુગસંદ્ર નામનો પ્રતાપી રાજા થયો તેણે વામનસ્થલી કે જેને હાલ વંથલી કહે છે તે શહેર વસાવ્યું, તેનાં વંસમાં જે થયા તે સુગસમાં કેહેવાણા.

પ્રકરણ ૬ ટું.

જાંણવીંતીના પરીવાર સાથે જે શાખા જાંણવીંસ્તાન તરફ ગઇ હતી તેઓ ત્યાં નીવાસ કરીને રહ્યા પછી જાંણવીંસ્તાનના રાજાએ થોડોક મુલક તેમને કાઢી આપ્યો હતો તેમાં તેઓ પોતાનો નીરવાહ કરતા હતા. કાંઈક દીવશે તેઓમાં ગજ નામે પ્રતાપી રાજા થયો તેણે પોતાના ખાહુ ખલશી ધણે મુલક પોતાને હાથ કર્યો તથા પોતાના નામથી ગજનવી શહેર વસાવ્યું, અને પોતાના રાજ્યની હદ છેક સમરકંદ અને જુખારા સુધી વધારી. ગજપતને સાલીવહાન નામનો છોકરો હતો તેને તેણે લશકર આપીને પંજાબ તરફ મોકલ્યો, ત્યાં તેણે કેટલોએક મુલક હાથ કર્યો પછી સાલેંદ્ર અથવા સાલખાનપુર સેહેર વસાવ્યું, સાલીવાહનને ખાલંદ વીગેરે પંદર છોકરા હતા, તેઓ સરવે લડવઝા અને સુરવીર જોદ્દા હતા. ખાલંદ જીવરાજ હતા અને ખીજાઓ લશકરી અમલદારના હુદા ઉપર હતા, તેઓ પંજાબ અને મુલતાનના પ્રદેશોમાં સ્વારી કરી સતલજ અને ધારા નદીની પેલીમેર જઈને ત્યાંના વતની લંધા અને મોહીલા લોકોને મારીને કાઢી મુક્યા અને ધારા નદીની દક્ષીણે ઘણા વીસ્તારમાં પોતાનું રાજ્ય સ્થાપન કર્યું. રાહોડ લોકોનું પ્રખલ થયું ત્યાંસુધી આ લોકોએ નીરબયપણે આ દેશમાં રાજ્ય કર્યું.

ધારા નદીની પેલીમેર જઈ તેઓએ સંવત ૭૮૭ ની સાલમાં યનોઠ વસાવ્યું તે વખતે તેઓનું મુખ્ય રાજધાની સેહેર લેહવાપટન હતું. ખાલંદને ભાટીસીંગ અને જીપતસીંગ વીગેરે શાત ફીકરા હતા તે સરવે સુરવીર અને ખાહાધર જોધા હતા તેઓએ દેરાવલ વીગેરે ખીજા કેટલાંએક ગામ વસાવ્યાં.

ઈસવી સન ૫૦૦ ની લગભગ મુશલમાન લોકોનો મહમદ નખ્શી પેદા થયો તે તલવારને ખસે પોતાનો ધર્મ ફેલાવવા લાગ્યો. ધર્મના અનુનથી જગા જગાએ ખંડ અને લડાઈઓ થવા લાગી હતી અને દીનપરદીન તેનો ધર્મ વધી પામવા લાગ્યો. શીરોજશાહ પાદશાહ મોટી ફોજ લઈને ગજનવી ઉપર ચડી આગ્યો, તે વખતે ત્યાં મોહોટી લડાઈ થઈ; જાદવો ઘણી ખાહુપુરીથી તેની સાથે લડ્યા પણ હુશમનનું લશકર ઘણું મોહોટું અને અનુન ઉપર ચડેલું હતું તેથી તેઓની જીત થઈ. ગજનવીનો જાદવ

રાજા તે લડાઈમાં પરલોક ગતીને પામ્યો, અને તેનો છોકરો સમરશીંગ કરીને હતા તે બીજા યાદવોને લઈને શીંધ તરફ ઉતરી આવ્યો અને “નગર સમઘ” નામનું સોઢર વસાવીને રહ્યો.

આ ખનાવ ખન્યો તે વખતે સુરસેન રાજા સાલખાનપુરની ગાદી ઉપર હતા તેને આ લડકીગત માલમ પડતાં તેણે ધણુ દીવસ શોક પાલ્યો. પછી એક દીવસ તેણે પોતાના મંત્રીઓ સાથે વીચાર કરી પંજપ અને મુલતાન તરફથી પોતાના ભાઈ ભતરીજા અને બીજા જાદવોને ત્યાં તેડાવ્યા. આસપાસના સઘલા જાદવ સીરદારો ત્યાં બેલા થયા પછી રાજા સુરસેન કચેરી બરી, અમલદારો પ્રતે ખાદ્યો; મારા સુરા સીરદારો અને ભાઈઓ આપણું કુલ અસલથીજ યૌર્યતાને માટે પ્રતીધ છે. આપણા વડીલોએ યુધની અંદર મોઢોટા સુરવીર યોદ્ધાઓને ખાણુથી વીંધી તેઓના શરીર ચારણી જેવા કરી ચમપુરીમાં મોકલી દીધા છે તેઓના રૂધીરથી ચોરઠ જીગણીઓ ત્રપત થઈ છે. યાદવાસ્યની થયાપછી આપણે આ દેશમાં આવી વસ્યા તે વખતે આંહીના વતનીઓ ધરપા ભાવથી આપણને ત્રાશ આપવા મેદાન પડ્યા તેમની સાથે લડાઈ થતાં આપણી તેજદાર તેગાથી તેમને કુલના યાંજલાની માફક કાપી નાખી તથા તેમના શરીરને છુંદી ગારો કરીને આ દેશના ખેતરોમાં ખાતર ભર્યું હતું અને ખાંડને ખલે પૃથવી મેલવી રાજ સતા ખેચાડી તથા આપણા પુરવજા કેશરી કુંડો ઉડાડતા પ્રતીસ્થીતપણે જેમ ગ્રીષ્મ રૂતુનો સૂર્ય પોતાના તપતા હીરણ્માથી પ્રાણી માત્રને કાંચર અને ગતી વગરના કરી મુંકે તે રીતે આપણા પુરુષ પ્રતાપી રાજા ગજપતીએ ખાણના તીવ્ર અને તપતા વરસાદથી મદ્રવાસીઓ અને ખાહાલીકોને તપાવી કાચર કરી મુક્યા અને ગેમચી નીશાણુનો ઘોષ તે દેશમાં ચારેકોર બરી મુકી પોતાની હીરતીનો સૂર્ય ગજનવીના સીંહાશન ઉપર પ્રકાસીત કર્યો હતો; પણ ધનનો લોભી અને માણસના રૂધીરનો તરસ્યો શીરોજશા ધર્મને ખાને ફોજ એકઠી કરી આપણા રાજ્ય કલગીરૂપ ગજનવી ઉપર ચહડી આવ્યો; આ વખતે આપણા યોધાઓએ પુર પરાક્રમમાં આવી દુશ્મનોને જે હાય દેખાડ્યા છે તે ખરેખર તેઓની માતાઓને આનંદ અને શોભા આપનાર તથા સુરવીરોના વૃંદની શેખાવલી ઉભી કરનાર છે પણ કાલની ગતી વિચિત્ર છે તથા તેઓ પોતાના અને દુશ્મનોના રૂધીરથી રણભૂમીને

ભોજનની મદદેશનો ત્યાગ કરી અપ્સરાઓના હાથની વરમાલા પેહેરી સુર લોકમાં આનંદ વીલાસ કરવા જઈ ખેડા, અને આપણા ગજનવી ચેહરના સીંહાસન ઉપર આજે શીરોજશા નામનો શીઆલ હુંકે છે તે જોઈને આપણને ઘણું સરમાવતું પડે છે અને મારા રદયમાં અગનીની જ્વાલા પ્રગટી છે માટે જો મારા સુરા સરદારો અને પ્રતાપી બાઈઓ આપણા વડીલની જે રત્ન જડીત કીરતીની કલગી તે હુટ વંટોલીએ રજથી મેલી કરી નાખી છે તેને તમે તમારા ખાંડાંથી વાલાકુંચીથી સાફ કરી પાછી આગલના જેવી પ્રકાશીત કરો અને જે સીરદાર મદ્રજુમીના સોભીતા રાજ્યાશનની અથવા અપ્સરાના લોકમાં જઈ અખંડ વીલાસ ભોજ મેલવવાની ઇચ્છા રાખતાં હોય તેણે હું આ સભાના મધ્ય ભાગમાં ખીડો મુંકું છું તે જાંચકી લેવો.

સુરસેન રાજનું આવી રીતનું ધોલનું સાંભલી લુપ્તશીંગનો છોકરો ચેકીતાન ઉઠી ઊભો થયો ને કહેવા લાગો જે તીર્યંક રાજજી આપનું આપણુ સેવકે ધ્યાન દમ સાંભલ્યું છે અને આપણી આજ્ઞા અનુસાર કરવાને તૈયાર છે. લગ્નનો જન્મતો રણુ લુમીની અંદર વીઝલીના ગપ્પાકા જેવી તલવારથી કુંઝીને વીજ્ય મેલવવા અથવા સુરવીરોના માંસ રૂંધી ચુલાખના કુંડોની સથા ઉપર સયન કરવા સાફ છે. હું મારા જુલખલના ભરૂંશા ઉપર એટલી ઊમેદ રાખું છું જે ખંડખોર શીરોજને જીવતો પાંજરામાં પકડી લોકોને રમુજ જોવા સાફ આપના દરવાજા આગલ મુકાવીશ.

કચેરીમાં ખીરાજનારા સીરદાર લોકો ચેકીતાનું આવી રીતનું ધોલનું સાંભલીને સરવે કોઈ સાખાસીના પોકાર કરવા લાગા. ચેકીતાનને ગજનવીનો રાજા ઠેરાવી તેના હાથ નીચે મોઢોટું લશકર આપવાનો ઠેરાવ થયો; ચેકીતાન મોઢોટું લશકર લઈ ગજનવી ઉપર ચહડયો. શીરોજ શાહને આ વાતની ખબર થતાં તેપણુ પોતાની ફોજ લઈ સામે આવી માર્ગ રોકીને પડયો. ગજનવીથી થોડે છેટે ખેડુ લશકરને મુકાપેલા થવાથી ત્યાં લડાઈ થઈ. યાદવોએ એવીતા લાઘવતા દેખાડી કે આકાશ ટીડની મીશાલે ખાણુથી છવાઈ ગયું. શીરોજશાનું પાહાડી લશકર પણ ઘણી ખાલાહુરથી તેમની સાથે લડ્યું, પણ અંતે લડાઈમાં શીરોજ મરાણુ અને જાદવોની જીત થઈ. જાદવો એકદમ ધસારો કરી ગજનવીમાં દા-

અલ્પ થયા અને જીતનાં નગારાં વાજવા લાગ્યાં. રાજા ચેકીતાન પીતાના હાથમાં કેસરી કુંડો લઈ ગજનવીનાં સુરજ ઉપર મહુડ્યો તે વખતે યાદવો-નો હરખ સીમા વગરનો હતો, સેહરની અંદર રાજા ચેકીતાનની દુવાઈ ફેરવી અને તોફાની તથા હુરામી ખંડખોર લોકોને પકડી કેદ કરવા લાગ્યા. શ્રીરોજનો દીકરો સુલતાન કરીને હતો તે પીતાના પીતાની હાર થઈ તે જાણને પોતે હુંગરીમાં નાહાશી ગયો. ચેકીતાને તેને પકડી લેવા ધણું પ્રયત્ન કર્યું પણ તે હાથ આળ્યો નહીં. ગીજનીમાં પાછું યાદવોનું રાજ્ય આલ્પ થયું પણ તે ધણા વખત સુધી ટકા શક્યું નહીં. મુશલમાન લોકોનું પ્રખલ દીનપરદીન વધતું ચાલ્યું હતું તેથી શ્રીરોજના દીકરા સુલતા-ને પાછું માથું ઊંચક્યું. ચેકીતાન પાસે જે લશકર હતું તેમાં ધણા ભાગ મુશલમાન લોકોનો હતો તેથી ધર્મના અનુનને લીધે તેમાં કુટ પડી. લડાઈ થઈ તેમાં ચેકીતાન મરાણા અને જાદવોને મુશલમાન લોકોએ પોતાનો ધર્મ કબુલ કરાવ્યો તેથી તેઓ ચગદા (મુગલ) કેહેવાણા. ગજનવીમાં આર્ય રાજની સમાપત્તી થઈ અને મુશલમાની ધર્મ પ્રવર્ત્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

સીંધમાં મુશલમાન લોકોનું આવડું તથા જાદવોનું ત્યાંથી ખસવું.

મુશલમાન લોકોના ટોલેટોલાં હીંદુસ્થાનના સીંધુ કાંઠાના દેશોમાં ઉતરવા લાગ્યા અને મહમદી ધર્મ વધારવા સાફ તેઓએ લડાઈ મચાવી. આ પ્રમાણે તેઓના ઉપરાસાપરી હુમલા સામે ટકી નહીં શકવાથી જાદવોના હાથેથી સાલખાનપુર છુટી ગયું અને તેઓ સીંધુ દેશમાં વીખરાઈ ગયાં. ભાટીસીંહનો છોકરો મંગલરાવ કરીને હતો તેણે આ વખતે લાહોરમાં પોતાનું જીવું રાજ્ય સ્થાપેલું હતું. સાંલખાનપુરના ધણાખરા યાદવો લાહોરમાં જઈ મંગલરાવની પાસે રહ્યા તેથી તેઓપણ ભાટી કેહેવાણા અને કેટલાએક નગરસમઘ તરફ ગયા તેઓ સમરસીંગને લીધે શમા અને જામ* કેહેવાણા. જે લોકો પોતાના ટોલાનું નામ જામ ધારણ કરીને રહ્યા હતા તેઓમાં વીરસીંગ જામને ઘેર લાખો અને લખધીર એવા ખેલડા

* જાંબુદીસ્તાન તરફથી આવ્યા માટે જામ કેહેવાણા.

છોકરાઓનો જન્મ થયો તેથી તેઓ સૌંધી ભાષામાં જન્મ (ખેલડા) કહેવા-
જા. આખલ જ્ઞતાં આ ખે ભાષાઓ તલવાર પાણુર નીકળ્યા તેથી તેમની
સાથે રહીને જે લોકો મુલક મારતા હતા તેઓ જડેજ એટલે જડના અ-
થવા ખેલડાના માણુશો કહેવાતા તેથી એ ઢેલાનું નામ જડેજ પડેલું છે.

ભાઈરના ભાટી રાજ મંગલરાવને કેશરસીંગ નામનો કુમાર હતો,
તેણે મારવાડની થલીમાં જન્મ સંવત ૮૦૦ ની લગભગમાં જેસલમેર
નામનું શેહેર વસાવ્યું, એમ કરનલ ટાડ કહે છે. ભાટીઆની કુલ કથા-
માં લખે છે કે જદવોના હાથથી મયુરાજ છુટી ગયા પછી તેઓ કરેલીમાં
આવી વસ્યા અને કરેલીથી એક શાખા મારવાડની થલીમાં ગઈ તેઓએ
જયરાઈ માતાનો વરદાન મેલવી જેસલમેર શેહેર વસાવ્યું. કરનલ ટાડના
લખવા પ્રમાણે જેસલમેર શેહેરના તોરણ ખંધાયાને આસરે ૧૧૦૦ વરસ
થયાં અને ભાટીઆની કુલકથા પ્રમાણે જ્ઞતાં ખે હજાર વરસનો આસરે
આવે છે, પણ આમાં કીઆ વખતને ચોકસ માનવું તેના માટે હાલ
ખીજું સાધન નથી પણ જેસલમેર વંસાવનાર શ્રીકૃષ્ણના વંસજ્ઞ હતા
એતો નિરવીવાદ છે.

જદવોએ કરેલીમાં પોતાની રાજસતા સ્થાપન કર્યા પછી તેઓએ પાછો
રાજના વીસ્તારમાં ઘણા ફેલાવો કીધો. સખલસેન કરીને રાજ થયો તેણે
અંખલ નદીના કાંઠા ઉપર સખલગઢ અથવા જેને ચદુવતી કરીને કહેતા
હતા તે શેહેર વસાવ્યું, પણ પાછલથી સૌંધીઆ સરકારનું પ્રખલ થતાં
તેણે તે શેહેર જીતી લીધું તેની સાથે ખીજે પણ મુલક દખાવી લીધો. ભા-
ટીઆની કુલકથાને આધારે લખીએ છીએ જે વીજેપાલ રાજાએ કરેલીને
પોતાની રાજ્યધાની ઠેરાવ્યા પછી ભાષાઓમાં અંદેશો અને અવિશવાસ
ઐતપન થયો તેથી વીજેપાલ રાજાના ભાઈ અજેરાજ અને વીજેરાજ પો-
તાની સાથે ચારસો માણુશ લઈને કરેલી મુકી આગલ ચાલ્યા. સાત કોશ
ઉપર જેસર દેવીનું મંદીર હતું ત્યાં દેવીની વાંધી પુરવક પ્રુજ્ઞ કર્યા પછી
સ્તુતી કરી સાહેતા માંગી. દેવીએ પ્રસન્ન થઈ વરદાન આપ્યું તેથી ઐમ-
ગમાં આવી મારવાડની તરફ જતયાં. થલી અથવા રેતીના મેદાનમાં આવી
પડાવ નાખ્યો. અજેરાજ રાજાને ભાટીસેન નામનો પુત્ર હતો તેણે જેસર
માતાની ચાહગીરીને માટે જેસલમેર નામનો કીલ્લો ખાંધ્યો અને ત્યાં
પોતાના રાજ્યની રાજધાની સ્થાપી.

વીક્રમ સંવત ૧૦૫૮ અથવા ઇસવીસન ૧૦૦૧ માં જેસલમેરની ગાદી ઉપર વીજયરાજ રાજા અમલ કરતો હતો તે વખતે ઇરાન દેશના સખકતગીન ખાદસાહનો છોકરો સુલતાન મહમદ હીંદુસ્થાનની દોલત ઉપર લલચાઈને ધન હરાણ કરવાના ઇરાદાથી મુસલમાની ધર્મ વધારવાને ખાને તે કોમના લોકોને હથકેરી મોઢેટી ફોજ લઈ હીંદુસ્થાનમાં હતર્યો. તેણે સવલી મલીને હીંદુસ્થાન ઉપર ખાર સ્વારી કરી; પેટેલી સ્વારીમાં તેણે લાહોર શહેર ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો તે વખતે ત્યાં જયપાલ નામે રાજા હતો તે ઘણી ખાલાધુરીથી તેની સાથે લડ્યો હતો. ખીચ સ્વારી તેણે જેસલમેરના રાજ્ય ઉપર કરી તે વખતે તેની સાથે વીસ હજાર માણસની ફોજ હતી. જેસલમેરથી ત્રણ કોશ દુર મહમદના લશકરે આવીને પડાવ નાખ્યો. તેની ખપર જેસલમેરના રાજાને યાતા ખારસો બાટી ટોપ ખપતર સજેલાને સાથે લઈ તેની સામે થયો. પેટેલાજ હાલામાં તેઓએ મહમદના ૫૦૦૦ માણસો કાપી નાખ્યાં તેથી મહમદના લસકરને પાછું હટવું પડ્યું; તોપણ મહમદની ફોજના ઉપરાઉપરી હાલા જાયી હતાં અને વીજયરાજ રાજાને પોતાના લત્રી વર્ગ સીવાય રૈયત તરફથી વધારે મદત મળી શકે તેમ ન હતું તોપણ પોતાના પુર પશકમથી હુશમનની સામા ટકર લઈ તેને ત્રાહે ત્રાહે કરાવી સાંઝની વખતે જંગલમાં ચાલી નીકલ્યો. મહમદને સુલક હાથ કરવાનો મતલબ ન હતો પણ હુટફાટ કરી ધન એકઠું કરી પોતાને દેશ લઈ જવું એજ તેનો ઇરાદો હતો તે પ્રમાણે તેણે કાંધું અને વીજયરાજ સાથે ખંડણી આપવાનો ઠરાવ કરીને પાછો ગયો.

મહમદના ગયા પછી વીજયરાજે આવી જેસલમેર સંભાલ્યું. સુલતાન મહમદે હીંદુસ્થાનની પ્રજા ઉપર ત્રાસદાયક જીલમ ચુભ્યો હતો તેનો ખદસો ઇસ્વરે તેને આપ્યો. વીક્રમ સંવત ૧૨૪૩ અથવા ઇસ્વી સન ૧૧૮૬ માં હીરાત અને ગીજની વચ્ચે ધોર નામે પાહાડી મુઢકનું રાજ્ય ઘણું જોરાવર થયું. તેહાનો મહમદ ખાદસાહા જેને સાણ્ઘીન ધોરીનું નામ આપવામાં આવેલું તેણે ગીજની શહેર જીતી લઈ સાત દીવસ સુધી ત્યાં છુટ ચલાવી તથા મકાનો ખાલી નાખી શહેરની દુરદશા કરી અને ઇસવી સન ૧૧૯૪ માં તે ગીજનીના તખત ઉપર બેઠો તે પછી તેણે પણ હીંદુસ્થાન ઉપર સ્વારીઓ કરી. એજ વરસમાં તેની

સ્વામી હીંદુસ્થાનમાં આવી સ્થાણેસ્વર આગલ પૃથુરાજ ચોડેણ સાથે મુકાબલો થાતાં ઘણી મોઢોટી લડાઈ થઈ તથા ઘણા રાજપુત્રો માર્યા ગયા. ઘણી ખાધુરીથી લડ્યા છતાં અંતે પૃથુરાજ જીતે તેને હાથ પકડ્યો તેના તે જંગલી અને અંનુની ખાદસાડે ખલુજ પુરા હાલ કર્યા.

પૃથુરાજના પરાજય પછી તેનું રાજ ઘણું જોરાવર થયું હતું, તથાપી તે ખાદસાહ અંતે પૃથુરાજના ખાણુથી મરણ પામ્યો હતો. તે ખાદસાહના સુખા અને અમલદારો હીંદુસ્થાનના દરેક નાહાના મોઢોટા રાજ્ય ઉપર ચડાઈ લઈજઈ તેનો મુલક વેરાન કરતા હતા. મહમદઘેરી નામનો સીરદાર મોઢોટી ફોજ લઈ જેસલમેર ઉપર ચાલ્યો તેણે શહેરની નજીક આવીને પાણીનો અટકાવ કર્યો. આ વખતે જેસલમેરની ગાદી ઉપર વીજયરાજનો છોકરો જયસીંગરાજ રાજ કરતો હતો તેને ખપર થાતાં તે ફોજ લઈ શામે થયો. પિતાનાજ ખાલુખલ સીવાય તેને ખીજ રાજ્યો તરફથી આસ્રય મળી સક્યો નહીં. તોપણ તે ઘણી ખાલુપુરીથી તેની સાથે લડ્યો અને હુસમનના ઘણા માણસોને કતલ કરી નાખ્યાં જે દીવશ લડાઈ ચાલી તેમાં હુસમનની મોઢોટી ફોજની સાથે લડતાં પોતાના પાણુ ઘણા માણસો કામ† આવી ગયાં. સાંજના લડાઈ ખંધ થયા પછી જયસીંગ રાજ્યે કચેરી ભરી મંત્રીઓ અને સીરદારો સાથે વીચાર કર્યો જે આપણી ફોજના ઘણા સુરવીરો મરણ પામવાથી આપણી લશકરીસત્તા નબલી પડી ગઈ છે માટે આપણા જ્ઞાનખાના અને કબીલાના રક્ષણ સારૂં થોડી ફોજ સાથે આપીને રાતની વખતે જેસલમેરથી ખાહાર ખીજ દેશ તરફ મોકલી આપીએ તેમાં સોભા છે.

૮૫ માણસોની સલાહથી આ વીચાર અમલમાં લાવવા ઠરાવ થયો, તે પ્રમાણે તેજ રાત્રીની વખતે ઊંઠ અને ગાડીઓ ઉપર સામાન ભરીને હુસમનના લશકરની વચેથી લઈ ચાલ્યા. ભાડીઓનો ઘણો ભાગ પોતાના પરીવાર સાથે પંજાબ તરફ કુચ કરી ગયા પછી વલતે દીવશે જયસીંગરાજ્યે કચેરી ભરી સઘલા સુભયેના સરીરમાં વીરરસ ઉત્પન્ન કરવા સારૂં રાજભાટ પાસેથી સૌર્યદીપક ભાષણ કરાવ્યું.

તે ખોલ્યો, અહો સુરવીર લશ્ત્રીઓ, આજ તમને જે પ્રકારનો લાભ મળે તેવો દીવશ પરમેશ્વરે આપ્યો છે. જો તમે રણભૂમીમાં વીજય મેલવશો તો આ થલી દેશમાં નિષકંટકપણુ અને સુખચેનથી રાજ ભોગવશો અને

કદી લડાઈમાં રામ સરણ થયા તો પરજોઈમાં જઈ સ્વર્ગ સુખ ભોગવશો. જે ગલીમ, લોહીની નદી વેહેતી કરી તમારી દોલત અને દેશ છીનવી લેવા આઠ્યોછે તેની સામા કમર કરીને હાથ મેલવવા આજે વખત આઠ્યો છે માટે તમારી ચલકતી તલવાર અને ચલકતા ભાલાથી પરાણા ગલીમને વધાવી લીઓ. તમારા પુરુષને અદ્રસ્ય રૂપે તમને સાહેતા કરવાને તથ્યાર થઈ ઉભેલાછે તેમને હું અંતરીક્ષમાં જોઉં. તમારી કુલદેવી હાથમાં ખપર લઈ તમારા હાથથી ગલીમના લોહીનો ખલીદાન બેવાને વાટ જોઈ ઉભેલીછે માટે સ્વર્ગના સુખનું મનમાં ચીતવન કરી યુધયજ્ઞની દીક્ષા લઈ રણ ક્ષેત્રમાં તમારું પરાક્રમ દેખાડો. યુધયજ્ઞના જેવું ક્ષત્રી-ઓને માટે ખીજી એકે યજ્ઞ નથી આપણા ધર્મ સાસ્ત્રમાં પણ યુધની અંદર મરનારને માટે નીચે પ્રમાણે પ્રસંસા કરેલીછે.

યત્ર તત્રહતઃ સુરઃ સત્રુભિઃ પરિ વષ્ટિતઃ

અક્ષયો લભતે લોકા ન્યદિ ક્ષીવં ન ભાષતે

યસ્ય છેદ ક્ષતં ગાત્રં, શર મુદ્રર યષ્ટિતી

દેવકન્યા સ્તુતં વીરં, હરંતી રમયંતિચ

દેવાંગનાં સહસ્રાણી, સૂરમા યોધને હતં

ત્વર માણઃ પ્રધાવંતી, મમ ભર્તા મમે તિચ

જિતેન લભ્યતે લક્ષ્મી મૃતે નાપિ સુરાંગના

ક્ષણ વિધ્વંસિ કાર્યેસ્મિન્કા ચિંતા મરણે રણે

અર્થ—સુર પુરુષ સત્રુએ વીંટાઈને કંઈપણ મરે તોપણ તે અક્ષય લોકમાં જાયછે, પરંતુ તે મરતી વખતે સત્રુની સામે નપુંશકના જેવું આપણુ ન કરેતો.

જે સુરાનું સરીર રણમાં ખાણુએ, મુદ્દગરેએ, અને યજ્ઞીએ છિન્ન-ભિન્ન થાયછે પછી જો તે કાલાંતરે મરેછે તોપણ દેવકન્યાઓ તે સુર પુરુષને હરણ કરી લઈજઈ તેની સાથે કીડા કરેછે.

રણ ભુમીમાં મરેલા સુર પુરુષને જોઈને હજારો દેવાંગનાઓ આ મારો ધણી મારો ધણી એમ કહી ત્વરાથી દોડેછે.

રણુમાં સત્તુને જીતવાથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે અને મર્યાદી દેવાંજનાઓ મલે છે ત્યારે ઘોડા વખતમાં પુરૂં થનાર કુધરૂં કર્મ, તેમાં મરવાને શી ચીંતા છે.

આ પ્રમાણે ઘણીજ જગાએ કુધની પ્રસંસા કરેલી છે. આપણા પુણ્ય અને અવતારી મહાભદ્ર પુરૂષ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને મહાભાર્યના કુધ વખતે અરજીનને મોઢા ઉતારવા સારૂં ગીતાજીનો જે બોધ કરેલો છે તેમાં પણ કુધયજ્ઞની એવીજ પ્રસંસા કરેલી છે તો તે પ્રસંગ તમો ભાટી સુભટોને આજે પ્રાપ્ત થયો છે માટે રણુભીની અંદર પરાક્રમ કરીને તમારા કુલને દીધાવો.

આવી રીતના રાજ્યભાટના વચન સાંભળી સરવેના આંગ્રમાં સૈધતા ઉત્પન્ન થઈ. રાજ્યને નગારે ધાવ દેવા હુકમ કર્યો. સુરવીરોના, હાકલણા અને નગારાના ઘોષથી જે સલમેર ગાજી ઉઠ્યું. ઘોડાની હાવડા હાથીની ચીચીઆરી, રણુતુચીના અવાજે, સીંધુ અને માડ રાગણીઓની ધ્વનીથી આકાશ અને દીશાઓ ભરાઈ ગઈઓ અને ભાટી સુભટો સરવે કેસરીઆ કરીને કુધને માટે મેદાનમાં આવ્યાં. લડાઈ સરૂં થઈ, ને ખાણોનો વરશાદ વરશવા લાગો. હુથીઆરો વીજલીના જેવા ચમકવા લાગ્યા. લોહીથી ભીંજાયેલી રજા લશ્કરના પગ પ્રહારની ધમાલથી ઉડીને આકાશમાં ચહડી લાલ વાદલાની માફક માથે છવાઈ રહી અને લડવઈઆ સુરવીરો મરણુનું ભય સુકીને કતલ કરવા મંડી ગયા. આ લડાઈમાં ભટીઓ ઘણીજ ખાણુચીથી લડ્યા પણ સુલતાનનું લસકર ઘણું મોઢોટું હતું અને ભાટીઓની ફોજ ઘણી થોડી હતી તેથી વિજય મેલ્યું નહીં. ભાટીનો રાજા લડાઈમાં રામ સરણુ થયો તેની સાથે બીજા પણ ઘણા રાજવંસીઓ મરણુ પામ્યા. સાંઝની વખતે રાજકુમાર અજીતસીંગ લડાઈ ખંધ કરી અતી ઘણા ખેદચુકત મનથી ખાકી રહેલા થોડા લશ્કરીઓને સાથે લઈને રેતીના મેદાનમાં ચાલી નીકલ્યો. ઇશવીશન ૧૨૦૯ અથવા વીક્રમ સંવત ૧૨૬૩ ના ફાગણ સુદ ૧૧ ને દીને જે સલમેર અસરોને તાબે થયું.

જે સલમેર છુટી ગયું તે વખતે તે સેહેરની અંદર જે લશ્કરીઓ રહ્યા હતા તેઓને મુસલમાનોએ વટલાવીને મુશલમાન કર્યા અને જે લોકો ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા હતા તેઓમાંથી કેટલાએક જે સલમેરની હદમાંજ રહ્યા હ-

તાં અને આસપાસના મુલકોમાં છુટકાંટ કરી પોતાનો નીરવાહ કરતા હતા. જેસલમેરમાં આસુરીરાજ થયા પછી ઘણા ભાટીઓ આપતધર્મને અનુસરી મુલતાન તરફ જઈ વેપારીમાં મળી જઈ વેપાર કરવા લાગ્યા; કેટલાએક ઊંઠ વીગેરે વાહન રાખીને મુસાફરોને માટે ભાડું કરવા લાગ્યા; અને કેટલાએક જુદા જુદા દેશોમાં નીકળી જઈ સીપાઈગીરી અને સરદારી કરવા લાગ્યા. સારણુજી નામનો એક સુરો ભાટી સીરદાર હતો તેના વંસજે પોતાને જાત કેહેવરાવા લાગ્યા તે હજી સુધી પણ સારણી આજે અથવા જાત કેહેવાએ છે અને કલરશી નામનો ખાહુર સીરદાર હતો તેના વંસજે જુદા પડ્યા તે કલરશીઆ ભટી કેહેવાય છે. અને જેઓ વેપાર ધંધામાં ઉતર્યા તેઓ ભાટીઆ કેહેવાણા; તે સઘલા કુલો હજી સુધી ચાલે છે.

કેટલોએક કાલ વીત્યા પછી, કુમાર અજીતસીંગજી અસુરી સાથે સંધી કરી તેની નોકરીમાં રહી ફોજની સીરદારી કરતા લાગ્યો. અજીત-સીંગજીના વડીલોએ લડાઈની અંદર સુલતાન મહમદને હાથ દેખડાવ્યા હતા તે તેઓને ઘડી ઘડી યાદ આવતાં હતાં. જઈક જઈક સરદારો હમેશ તેની તારીફ કરતા હતા. અજીતસીંગજી એ પણ તેમની ફોજની સરદારી લઈને જે ખાહુરો દેખડાવી તે પણ તે વખતના રાજ કરતાને ખુબજ આનંદ આપનારી હતી. મુસલમાની રાજમાં હમેશ માંહોમાંહે કાપાકાપી ચાલતી તેવો પ્રકાર જેસલમેરમાં પણ મચી રહ્યો હતો.

વખત આવતા સંવત ૧૨૯૦ ની સાલમાં કુમાર અજીતસીંગજીએ જેસલમેરનું રાજ યુક્તી અને કલાના ખલથી પાછું મેલવ્યું. અને ત્યારથી મારવાડની થલીમાં જાદવવંસી ભટીઓનું રાજ્ય ચાલું થયું તે યધ્યાપી સુધી ચાલે છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

ભાટીઆઓએ મુલતાનમાં બેલા થઈ જુદી

જુદી નુઓ બાંધી તે મકાર

જેસલમેર છુટી ગયા પછી ભટીઓનો ઘણો ભાગ હિંદુસ્થાનના જુદા જુદા ભાગમાં છુટા પડી ગયા. રાજ્ય સમૃધ્ધીથી ભ્રષ્ટ થયા તેથી ખીજા જગી-

રહારે તઓને કન્યા આપે નહીં; પોતાની છોકરીઓ અને છોકરાઓ માહોટા થયા તઓને શી રીતે અને કી હાં વરાવવા તે વીધે ખહુ વીટંખણા થઈ પડી; કોઈ રસ્તો સુજે નહીં; એમ કેટલાંએક વ્રસ વીત્યા પછી સંવત ૧૩૧૬ની સાલમાં નારસીંગ અને નવલસીંગ વીગેરે માતખર ભટીઓએ વીચાર કરી પોતાના જ્ઞાતી ખંધુઓને મુલતાન સેહરમાં બેલા થવા સારું, જે જે જગાએ ભટીઓ હતા તે સર્વ જગાએ સાંઢીઓ ફેરવી સર્વેને આમંત્રણ કર્યું; તેથી મુખ્ય મુખ્ય ગ્રહસ્થો મુલતાનમાં બેલા થયા અને વિદ્વાન પ્રાહ્મણીની પ્રહ્મસભા ખોલાવી તેમની પાસે પોતાનું સંકટ નીવેદન કર્યું. પ્રાહ્મણીએ ધર્મસીંધુ, નિશ્ચયસીંધુ, મયુખ અને યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતી આદી ગ્રંથોનું અવલોકન કરી એવું દેરાબું કે ઝોગણુપચાસ પેઢીની અંદર જે જે શખશો મલી આવે તેવા પ્રત્યેકનો જુદો જુદો ગોત્ર ખાંધવો અને તેને તુંખ એવી સંજ્ઞા આપવી.

આ ખુલાસાથી ભટીઓ સહુ આનંદ સહુવર્તમાન સંતોષ પામ્યા અને પ્રાહ્મણીને સારી પડેદાન દલાણા આપી તેઓનો યથા વીધી સન્માન કરી વીદાય કર્યા; અને પોતાના જ્ઞાતી ખંધુના રેણુક ગામ અથવા તેઓના વેપાર ધંધા અથવા ખાહુધુરીના કૃત્ય ઉપરથી નીચે લખ્યા પ્રમાણુ નુખોની વ્યવસ્થા કરી.

ચોરાસી નુખોના નામ.

નુખ (૧) રાય ગાજરીઆ.

ગાજરીઆ ગામમા ભટીઓના ખસોને આઠ ધર હતાં તે સરવેની એક નુખ ઠેરાવી ગાજરીઆ એવું નામ આપ્યું; આ લોકો દીલના ખહુ બિહાર હતાં.

નુખ (૨) જી રાય હરીઆ-

રાય હરીસીંગ નામે ભટી સરદાર પરમેશ્વરના બિતમ ભક્ત હતાં તેના આજ્ઞા નીચે ભટીઓના (૪૮) ધર હતાં તેથી તે ખધાને નુખ રાય હરીઆ નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૩) જી રાય સપટ.

મારવાડની થલીમા સાપટા કરીને ગામ હતું તેમા ખેંમાજી ભાટી રહેતા હતાં તેમની સાથે (૨૫) ઘર ભાટીના હતાં તેમને નુપ્પ રાય સપટ એવું નામ આપ્યું. આં લોકો દેવીના ભક્ત હતાં અને સ્વભાવે ગણા મગરૂપ હતાં તેપણુ પોતાના બધું જનનો સમાગમ થાતો તારે તેમને માન બહુ આપતાં હતા તથા પ્યાર દેખડાવતા.

નુપ્પ (૪) થી રાય પંચલોડીઆ.

જેશાજી, રાવલજી, નવલસીંહ, જીધરાજ અને વીરસેન એવા પાંચ ભાઈઓએ જેસલમેરની લડાઈમાં બહુજ બાહુધુરી દેખડાવેલી અને પાંચે ભાઈના માથાં કામ આવી ગયા ત્યાં સુધી લડ્યા તેથી તેઓના નામ કાયમ રાખવા સારૂ તેઓના વંસમાં બાદરસીંહ હતો તેણે પોતાની સાથે રહેનાર ભટીઓના સતાવીશ ઘરને પંચલોડીઆનું નામ આપ્યું તેઓ સરવે પ્રરૂપાને (કુલદેવીને) વધારે માન આપતા હતાં.

નુપ્પ (૫) મી રાય રામૈઆ.

અજેરાજ ભાટી રામચંદ્રજીના અનન્ય ભક્ત હતાં, તેઓ હમેશા રામનામનું સ્મરણ કરતા, ધર્મનીતી અને આચાર બહુ સારાં પાલતાં હતાં તેથી તેમની સાથે રહેનાર ભટીના સોલ ઘરને રાય રામૈઆનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૬) ઠી રાય પદમશી.

પદમશી ભટી લડાઈમાં બાહુધુરીથી લડીને સ્વર્ગવાસ પામ્યાં તેનો છોકરો ઊદેરાય કરીને હતો તે ઘણા પ્રતાપી હતો, દેરાવલ ગામમાં રહેતો હતો અને મીરખાનની ફોજમાં સીરદારી ભોગવતો હતો. મીર જામર ખાનનો એના ઊપર અતી ઘણા ઇતખાર હતો તેના આશ્રય નીચે રહેનાર ભટીનાં (૨૭) ઘરને રાયપદમશીની નુપ્પનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭) મી રાય પલીબા.

પલીબા ગામની અંદર પરમાજી નામના ભાટી રહેતા હતા, તેઓ મારવાડની થલીમાં જઈને હુટકાટ કરતાં હતા, તેમને ભાવલપુરની અંદર

રેહેનાર ખીજ પચીસ ધર ભટીઓની મંડલી સાથે એકસંપ હતા તેથી તે બધાને નુખ રાય પલીજનું નામ આપ્યું.

નુખ (૮) મી રાય વેદ.

મેઘરાજ ભાટીનો છોકરો માનસીંધ કરાને હતા, તે વૈદકમાં ઘણાજ સારો અનુભવી અને કુશલ હતા. તેના મનની વૃત્તિ પરોપકાર તરફ ખુબ ખેંચાતી હતી તેની સાથે જે મલતા ભટીઓના ધર હતાં તે સઘલાંની નુખ રાય વેદ ઠેરાવી.

નુખ (૯) મી રાય સુરધ્યા.

સુરાજ ભાટી લડાઇમાં ખાણધુરીથી લડીને મરણ પામ્યા તેનું નામ અમર રાખવા સારૂ તેના ભાયાતોના પાંતરીશ ધરને નુખ રાય સુરધ્યાનું નામ આપ્યું.

નુખ (૧૦) મી રાય દુતીઆ.

અરજણ ભાટી દુતા ગામમાં રહેતા હતા અને તે દેવીના મહાભાવીક ભક્ત હતા તેની સાથે જેટલા ધર મળ્યા તે બધાની નુખ રાય દુતીઆ ઠેરાવી.

નુખ (૧૧) મી રાય ગોકુલ ગાંધી.

રાવતજી ભાટી લડાઇમાં મરણ પામ્યા પછી તેનો છોકરો નવલજી કરાને હતા તે મુલતાનમાં જન્મને ગોકુલનામના ગાંધીને ત્યાં આકરી રહ્યો તેને મલતા ભટીના વીશ ધર હતાં તે સરવે રાય ગોકુલ ગાંધીના નામથી ઓલખાવા લાગ્યા.

નુખ (૧૨) મી રાય જાખા.

ભીમથલીમાં રેહેનાર જાખાજી ભાટી હનુમાનના ઘણા ભક્ત હતા. તે પંચમુખી હનુમાનની ઉપાશના કરતા હતા અને જુહું ખોલતા નહતા તેની સાથે મલતાં ચોવીશ ધર હતાં તેઓને નુખ રાય જાખાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૩) મી રાય નયેગાંધી

જેધરાજી ભાટીના પુત્ર મેધરાજીએ ભાવલપુરમાં ગાંધીની દુકાન માંડી હતી અને નયેગાંધીના નામથી ઓલખાતા હતા, તેમની સાથે સઘલા મલીને વીર ધર ભાટીના મલ્યાં તે ખધાની રાય નયેગાંધી નુપ્પ ઠેરાવી. એ સહુ રામચંદ્રજીના ભક્ત હતા.

નુપ્પ (૧૪) મી રાય મેદીઆ.

મેદી ગામમાં રેહુંનાર કુંભાજી ભાટી લડાઈમાં રામચરણ પામ્યા પછી તેનો પુત્ર ઓગાજી હતો તે ખાદરઅલી નવાખનીપાસે નોકરી હતો તેની સાથે ભાટીના ઓગણીસ ઘેર મલ્યાં તે સરવેની નુપ્પ રાય મેદીઆ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૧૫) મી રાય છછીઆ.

દેશાજી ભાટીની સાથે ભટીઓના છ ધર મલ્યાં તેથી તેમની નુપ્પ છછીઆ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૧૬) મી રાય ખખલા.

થલીની અંદર નથુ ગામમાં જોધાજી ભાટી રેહતા હતા તેઓની સાથે આઠ ધર ભટીના મલ્યાં તે સહુ કત્રીવટમાં ઘણા નીપુણ હતાં તેના પુત્ર ખખલાએ ફોજમાં ખહુ રાડ મચાવી, તેથી તેમની સાથેના ભાટીઓની રાય ખખલાની નુપ્પ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૧૭) મી રાય પંચાલ.

પંચાલપુરામાં રેહુંનાર રાય ભીમજીની સાથે ભાટીના આઠ ધર મલ્યા તેની રાય પંચાલની નુપ્પ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૧૮) મી રાય ગગલા.

ગગલાજી ભાટી લડાઈમાં રામચરણ પામ્યા તેના છોકરા માનસીંગની સાથે ભટીના ત્રીશ ધર મલ્યા તેની રાય ગગલાની નુપ્પ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૧૯) મી રાય સુઅડા.

ભાટીમાં સુઅડ નામની અડક હતી તેથી તે અડકવાલા ભાટી ઉદાજ તથા તેની સાથનાઓની રાય સુઅડાની નુપ્પ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૨૦) મી રાય નાગડા.

મારવાડની થલીમાં નાગડા કરીને ગામજે ત્યાં છવીશ ઘર ભાટીના હતાં તેઓની રાય નાગડાની નુપ્પ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૨૧) મી રાય સરાકી.

ભાવલપુરમાં નવલસીંગ ભાટી રહેતા હતા તે કાજ કુતખખાનની નોકરી કરતા હતા. ગામમાં કોઈને વાંધો કે તકરાર પડે અને જે પક્ષકાર નવલસીંગના દેવ જીવારી તેની સાહેતા માંગે તેને તે કાજ પાસેથી ધનશાફ અપાવતા તેથી તે નવલ સરાકી કહેવાતા તેની સાથે ભટીના ચઢદ ઘર મલ્યાં તેઓની નુપ્પ સરાકી ઠેરાવી. નવલસીંગનો છોકરો હદામલ થયો તેણે ખુબુ સારો જશ મેલવ્યો.

નુપ્પ (૨૨) મી રાય સોની.

સોન ગામમાં ભાટીના પાર ઘર હતાં તેમાં રતનારાયજી ભાટી મુખી હતા તેઓ તેલનો વેપાર કરતા હતા. સોન ગામ ઉપરથી તેઓની નુપ્પ સોની ઠેરાવી.

નુપ્પ (૨૩) મી રાય સોફલા.

ભુપતસીંગ ભાટીની સાથે પંદર ઘર ભાટીના મલ્યાં તેઓની નુપ્પ સોફલા ઠેરાવી.

નુપ્પ (૨૪) મી રાય જીઆ.

જીઆજી ભાટીએ ફોજમાં ઘણી ખાહુધરી દેખાડી હતી તેથી તેને મલતાં ભટીના સતર ઘર હતાં તેઓની નુપ્પ રાય જીઆ ઠેરાવી.

નુખ (૨૫) મી રાય મોગીઆ.

મોગીઆજી ભાટી લડાઈમાં રામસરણ પામ્યા પછી તેના છોકરા આઠ હતા તેને મલતાં ભટીના અઠાવીશ ઘર હતાં તેઓની નુખ રાય મોગીઆ ઠેરાવી.

નુખ (૨૬) મી રાય ધધા.

થલી દેશમાં ધધાહું ગામ હતું ત્યાંહા ભટીના ઘર આઠ હતાં તેઓની નુખ રાયે ધધા ઠેરાવી.

નુખ (૨૭) મી રાય રીકા.

રીકાજી ભાટીએ લડાઈમાં ઘણી ફોજનો ધણુ વાલી પોતે રામ સરણ થયા, તેનો છોકરો જશાજી હતો તેની સાથે ભટીના પાર ઘર મલ્યાં તેઓની નુખ રાયે રીકા ઠેરાવી.

નુખ (૨૮) મી રાય જીધણુ.

જીધણુજી ભાટી ખેતીવાડીનો ધંધો કરી પોતાનો શુજરાણુ કરતા હતા તેઓની સાથે ભાટીના ત્રીશ ઘર મલ્યાં તેઓની નુખ રાય જીધણુ ઠેરાવી.

નુખ (૨૯) મી રાય કોઢીઆ.

કોઢીઆ ગામમાં ભાટી રહેતા હતા તેઓના ઘર દશ હતાં તેઓની નુખ રાય કોઢીઆ ઠેરાવી.

નુખ (૩૦) મી રાય કોયા.

કોયાપુર ગામમાં ભટીના અઠાર ઘર હતાં તેઓ સરવે ખેતીવાડીનો ધંધો કરતા હતા તેઓને નુખ રાય કોયાનું નામ આપ્યું.

નુખ (૩૧) મી રાય ધવણુ.

ધવણુરાયે નામના ભાટી સખાવત કરવામાં ધણુ ઉદાર દીલના

હતા તેમના છોકરા મેઘાજીની સાથે અમીઆર ઘર મલતા રહ્યા તેથી તેઓને નુખ રાય ધવણુનું નામ આપ્યું.

નુખ (૩૨) મી રાય વેવલા.

માથા ગામમાં જેવલજી અને પુન્નજી નામે બે પ્રખ્યાત ભટી રહેતા હતાં તેઓએ પ્રધાન પદ ઉપર રહી સારી નામના મેલવી તેથી તેઓના આશ્રય નીચે રહેનારા ભટીઓને નુખ રાય વેવલાનું નામ આપ્યું.

નુખ (૩૩) મી રાય જીઆ.

મારવાડની થલીમાં જીઆચાદડ નામના ભટી રહેતા હતાં તેઓ ખેતીવાડીનો ધંધો કરતા હતાં તેમના સોલ ઘરને નુખ રાય જીઆનું નામ આપ્યું.

નુખ (૩૪) મી રાય વનડા.

થલીની અંદર વનડા કરીને ગામ છે ત્યાં ભટીના સાત ઘર હતાં તેઓ વાઢપાલનો ધંધો કરતા હતાં તેઓની નુખ રાય વનડા હેરાવી.

નુખ (૩૫) મી રાય ઢગા.

ઢગાજી ભટીએ લડાઈમાં ઘણી ખાહુધુરી દેખડાવેલી તેની સાથે રહેનાર ભટીઓના ઝોગણપચાસ ઘરને રાય ઢગાની નુખનું નામ આપ્યું.

નુખ (૩૬) મી રાય કંધીઆ.

જેસલમેરની લડાઈમાં સુન્નજી ભટીનું માથું કપાઈ ગયા પછી ઘણી-વાર સુધી તેનો ધડ જુઝ્યો તેથી તેના વંસજોને રાય કંધીઆનું નામ આપ્યું; એઓની સાથે ભટીના દસ ઘર હતાં અને તે સરવે ખેતીવાડીનો ધંધો કરતા હતા.

નુપ્પ (૩૭) મી રાય રડીઆ.

મારવાડની થલીમાં રતનાર કરીને ગામ હતું તેમાં રડીઆજી બાટી રહેતો હતો તે અતિથી, અભ્યાગત આવે તેને અનજલ આપી આસવાસના કરતો હતો તેની સાથે તેના જાયાતના છતરીશ ઘર હતાં તેઓને નુપ્પ રડીઆનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૩૮) મી રાય કજરીઆ.

મુલતાનની પાસે કજરજ ગામમાં બાટીના ચોવીશ ઘર હતા અને તેઓ સરવે ખેતીવાડીનો ધંધો કરતા હતાં તેઓમાં માનસીંગજી મુખી હતાં તેને સાત દીકરા હતા તે સરવે મુખીઆ કેહેવાતાં તેઓને નુપ્પ રાય કજરીઆનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૩૯) મી રાય સીજવલા.

ખેલાહીનું કામ કરનાર દસ ઘર બાટીના હતાં તેઓ ખાણવીલામ ધણા કુશલ હતા અને ચોરી તથા વ્યભીચારદીક કામ કરનારને કાર મારી નાંખતા હતાં તેથી તેઓને નુપ્પ સીજવલાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૪૦) મી રાય જખાલા.

સીંધુ દેશમાં જખાલા કરીને ગામ છે ત્યાંહા બાટીના ચઉદ ઘર હતાં તેઓની નુપ્પ રાય જખાલા હેરાવી.

નુપ્પ (૪૧) મી રાય મલણ.

શુગલા ગામમાં ખાવીશ ઘર બાટીના હતાં તેમાં મલનજી મોહોટા હતાં તેને મોતી અને મેરાણુ એવા બે છોકરા હતાં તે સરપ દંડનો વીષ ઉતારવાની વીઢા ધણી સારી જાણતાં હતાં તેથી મલણનું નામ ખડુ પ્રખ્યાત થયું; એજ કારણથી તેઓની નુપ્પ રાએ મલણ હેરાવી.

નુપ્પ (૪૨) મી રાય ધખા.

રેડી ગામમાં સતર ઘર બાટીના હતાં તેમાં રાએધખા મુખી હતાં તેઓ જાંઠ રાખી બાહુ કરતાં હતાં તેઓની નુપ્પ રાએ ધખા હેરાવી

નુપ્પ (૪૩) મી રાય ધીરણ.

ધીરણજી ભાટી લગાઈમાં ખાહાધુરીથી લડીને સ્વર્ગવાસ પામ્યા તેનો છોકરો ઉદેરાયજી હતા તેની સાથે જેટલા ઘર મલ્યા તેઓની નુપ્પ રાય ધીરણ ઠેરાવી.

નુપ્પ (૪૪) મી રાય જગતા.

જ્યારે જેસલમેર ઉપર લગાઈ ચાલતી હતી તેવારે જગતાનંદ ભાટીએ એવાંતો ખાહાધુરી દેખાવી કે ઘોડા ઉપર ખેડીને દુશ્મનની ફોજને કાપતાં પોતાના આંગ ઉપર છોદાવટ (કાંઈ પણ જખમ) થયા વગર આરપાર નીકલી ગયો હતો. દુશ્મનની ફોજનો પગલ ત્રણ કોશની અંદર હતો તેટલી ગીરદીમાં ઘોડાને કાવો આપી અનેક તુરકને કાપી નાખેલાં તે ખાહાધુરીને યાદ રાખી તેના વંસજોને અઢાર ઘર ભટીના મલતા થયાં તેઓને નુપ્પ રાય જગતાનુ નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૪૫) મી રાય ખીઅરા.

ખીઅરાજી ભાટીએ પણ લગાઈમાં ઉપર પ્રમાણુજ સૈયતાં દેખાડી સંકડો દુશ્મનને કાપીને પોતાની જાન ખંચાલી સલામત પાછા આવ્યાં. પૂરો રમવામાં તેઓ ઘણા નીપુણ હતાં અને ક્ષત્રીવટનો અભીમાન રાખતા હતાં તથા જસરાઈ દેવીના મોહોટા ભક્ત હતાં તેને ત્રન પુત્ર હતાં તેમની સાથે ભાટીના અગીઆર ઘર મલ્યાં તેઓને નુપ્પ રાય ખીઅરાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૪૬) મી રાય થુલા.

ભાટીના સતર ઘર થલીમાં હતાં તેઓની નુપ્પ રાય થુલા ઠેરાવી.

નુપ્પ (૪૭) મી રાય સોઢીઆ.

સંગમલજી નામનો ભાટી સરદાર સોઢા જતના રજપુતની કન્યા પરણ્યો હતો તેને પેટે ચાર પુત્ર થએલા, તેઓની સાથે ભાટીના (૨૪) ઘર મલ્યા તેઓને રાય સોઢીઆનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૪૮) મી રાય બોડા.

બોડાજી ભાટી ખખરમાં રહેતા હતા તેઓ ખલુ પ્રખ્યાત હતા તેઓની સાથે રહેનાર ભાટીના ચાલીશ ઘર હતાં તેઓની નુપ્પને રાય બોડાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૪૯) મી રાય મોછા.

અરજુનજી ભાટી જસરાઈ દેવીનાં ભક્ત હતા તે પંચકુશ રાખતા હતા, તેની મુછ ઘણી મોઢોટી હતી તેથી તેને અરજુન મોછા કરીને કહેતા હતા, તેઓની નુપ્પને રાય મોછાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૫૦) મી રાય તંબોલી.

નંદા અને નગા એવા બે ભાઈ તંબોલીનો વેપાર કરતા હતા અને શીવના ભક્ત હતા, તેઓની સાથે મલતાં ભાટીના સતાવીસ ઘરને નુપ્પ રાય તંબોલીનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૫૧) મી રાય ઢકર.

ચાર જાતના રજપુતોના ખત્રીશ ઘર એકઠાં કરી તેઓની નુપ્પ રાય ઢકર ઠેરાવી છે, તેમાં સોઢા, ચાવડા, ચવાણ અને પરમાર જાતના રજપુતો છે. નાથાજી ચોલાણની સાત દીકરી હતી, તેમાં ત્રણ લખણવંતાની નુપ્પમાં તથા ચાર ગાજરીઆ નુપ્પમાં પરણાવી હતી.

નુપ્પ (૫૨) મી રાય લખણવંતા.

લખણવંત ભાટી ઘણાજ ભાગ્યસાધી હતા, કારણ કે તેને પાર પુત્ર હતા તે સઘલા સદાચર્ણી અને સુરવીર હતા; તેનું કુટુંબ મોઢોટું હતું, ઘરમાં એક હાંડલે એકસો ને સાત માણસ જન્મતા હતા અને ઘણાજ સહલાસંપત્તી રહેતા હતા, તેઓને રામચંદ્રજીની ભક્તી ઉપર આસ્થા હતી તેઓની નુપ્પને રાય લખણવંતાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૫૩) મી રાય ભુદરીઆ.

ભુદરજીની સાથે બાટીના પ્યાર ધર મલતાં આઠ્યાં તેઓની નુપ્પ રાય ભુદરીઆ હેરાવી.

નુપ્પ (૫૪) મી રાય આણધર.

બાટીમાં આણધર નામે એક શાખા હતી, તેઓના અઢાર ધર મલી-
ને એક ગોત્ર પાંચ્યું તેઓ આવલપુરમાં રહેતા હતા અને અનધર કેહ-
વાતા હતા તેથી તેઓની નુપ્પને આણધરનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૫૫) મી રાય ઢઢાલ.

રામાજી બાટી પંજપમાં ઢઢાલા ગામમાં રહેતા હતા તેઓ ખેતી
વાડીનો ધંધો કરતા હતા, તેઓની સાથે બાટીના ખત્રીશ ધર હતાં,
તેઓની નુપ્પ રાય ઢઢાલ હેરાવી.

નુપ્પ (૫૬) મી રાય દેગચંદા.

દેગાજી અને ચંદાજી નામે બે ભાઈ સરકારી દાણ ઉધરાવવાનું
કામ કરતા હતા તેઓની સાથે બાટીના એકવીસ ધર મલ્યાં તેઓની નુપ્પ
રાય દેગચંદા હેરાવી.

નુપ્પ (૫૭) મી રાય ખીખલ.

ખીખલવાસમાં કુંભાજી અને કાનાજી બાટી રહેતા હતા, તેઓની
સાથે બાટીના ખત્રીસ ધર હતાં, તેઓની નુપ્પ રાય ખીખલ હેરાવી.

નુપ્પ (૫૮) મી રાય પોથા.

પોથાજી, પરમાજી અને નાગજી એવા ત્રણ ભાઈઓ હતા, તે-
ઓની સાથે બાટીના ત્રેવીસ ધર હતાં, તેઓની નુપ્પ રાય પોથા હેરાવી.

નુપ્પ (૫૯) મી રાય પ્રેમલા.

પ્રેમાજી અને પરમાજી નામના બે બાટી રજપુતો રાસા ગામમાં

ફેરતા હતા તેઓની સાથે ભાટીના પંદર ઘર મલતાં થયાં તેઓને રાય પ્રેમલાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૦) મી રાય પોઢધગા.

કાનાજી અને કુંભાજી નામના બે ભાઈ હતા, તેઓ શુદ્ધ નાનકનો ધર્મ પાલતા હતા, વરસીવરસ પોઢ ધેગ* કરાવતા હતા, તેથી તેને પોઢ ધગા કહેતા, તેઓની સાથે ભાટીના નવ ઘર હતાં તેઓને નુપ્પ રાય પોઢ ધગાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૧) મી રાય મધુરા.

મધુરાજી ભાટી મુલતાનમાં ત્યાના ખાનની પાસે ચાકરી હતા, તેઓ દાન દક્ષણા આપવામાં ધણા ઊદાર હતા, તેઓની સાથે ભાટીના અગી-આર ઘર હતાં તેઓની નુપ્પ રાય મધુરા દેરાવી.

નુપ્પ (૧૨) મી રાય ફરાસ ગાંધી.

જેતામલ ભાટી મુલતાનમાં મોલુદખાનની સાથે વેપાર કરતા હતા, અને અનેક જાતના સુગંધી તેલ અને અત્તર નવી યંત્રથી ઉતારતા હતા તેથી તેને ફરાસ કહેતા હતા, એની સાથે ભાટીના એકવીસ ઘર હતાં તેઓની નુપ્પને રાય ફરાસ ગાંધી એવું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૩) મી રાય પરેગાંધી.

રાએપોલમાં પરેજી ભાટી ગાંધીની દુકાન કરી નીરવાહ ચલાવતા હતા, તેની સાથે મલતા આવેલાને રાય પરેગાંધીનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૪) મી જુજરગાંધી.

પંજબમાં જુજર ગામમાં અજીતસીંગજી અને રાક્ષજી નામે બે ભાઈ ગાંધીની દુકાન રાખી વેપાર કરતા હતા, તેઓની સાથના ભાટીના સોલ ઘરને રાય જુજર ગાંધીનું નામ આપ્યું.

* પોઢ ધેગ એટલે એક જાતની ધરમની કીયા.

નુપ્પ (૧૫) મી રાયપવાર.

ભાટી કુલમાં પવાર નામની એક સાખા હતી, તેના ચાર ઘર હતાં તેથી તેઓની નુપ્પને રાય પવારનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૬) મી રાય પ્રેમાસુજ.

ગોંધાજી ભાટીને પ્રેમાજી અને સુજીજી બે પ્રખ્યાત પુત્ર હતા તેઓની સાથે ભાટીના સતાવીશ ઘર હતાં તેઓની નુપ્પ રાય પ્રેમાસુજ હેરાવી.

નુપ્પ (૧૭) મી રાય રાજ.

મારવાડની થલીમાં રાજ કરીને ગામ હતું ત્યાં ભાટીના સડતાલીશ ઘર હતાં અને ખેતીવાડીનો ધંધો કરતા હતા, તેઓની નુપ્પને રાય રાજનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૮) મી રાય પરજીઆ.

દાકાએટી કરનારા લુટારાઓએ ગામના ઉપર ધાડ નાખી ત્યારે ભીમસીંગજીના છોકરા રાસણજી પોતાના પાંચ છોકરા તથા છ ભાઈને લઈને તેઓની સામા થયા, લડાઈમાં તેઓના સો માણસ કાપી નાખ્યાં અને પોતાના પાર જણમાંથી દસ જણના માથાંનો ભોગ આપી ગામ ના લોકોનો ખચાવ કર્યો. એ રીતે પારકાઓને માટે જીવ આપવાના સખખથી તેઓની નુપ્પને રાએ પરજીઆનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૧૯) મી રાય કપુરા.

કપુરાજી ભાટી ઘણા વૃધ હતા, તેઓની સાયતા ભાટીના એકવીશ ઘરની નુપ્પને રાય કપુરાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭૦) મી રાય ઢાઢર.

પંજબની અંદર ઢાઢર નામના ગામમાં ભાટીના પાર ઘર વસતાં હતાં તેઓની નુપ્પને રાય ઢાઢરનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭૧) મી રાય કરતરીઆ.

કાનાજી ભાડીના કુટુંબી વીથ જાણુ હતા, તેઓ સરવે સંપીકા અને એકમરખા પાહાધુર હતા, તેથી તેઓને કરતરીઆ કહેતા હતા, તેઓની નુપ્પને રાય કરતરીઆનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭૨) મી રાય ગુગલા.

સુજન રાએ ભાડી ગુર ગુલાખ નાનકના સીખ્ય થયા હતા, તેઓની સાથના સતર ઘર ભાડીના હતાં, તેઓએ પોતાના ગુરનું નામ વીખ્યાત કરવા સારૂ પોતાની નુપ્પને રાય ગુગલાનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭૩) મી રાય કુકડ.

પંજાબમાં કુકડ કરીને ગામ હતું, ત્યાં ભડીના તેવીસ ઘરની વસ્તી હતી તેથી તેઓને રાય કુકડની નુપ્પ દેરાવી.

નુપ્પ (૭૪) મી રાય મુલતાની.

જહુરાયજી ભાડી મુલતાનમાં રહેતા હતા, તેઓનું કુટુંબ ખડુ મોઢોટું હતું, તેઓ સરવે કાપડનો વેપાર કરતા હતા, તેઓના ઘર ચોરાસી હતાં તેઓને રાએ મુલતાનીનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭૫) મી રાય ચમુળી.

ચમુળ ગામમાં ભાડીના ચોવીસ ઘરની વસ્તી હતી તેથી તેઓની નુપ્પને રાએ ચમુળનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭૬) મી રાય દેહીઆ.

દેહીઆ ગામમાં ભાડીના દસ ઘરની વસ્તી હતી તેથી તેઓની નુપ્પને રાએ દેહીઆનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૭૭) મી રાય કરણગોતા.

પ્રખ્યાત કરણજી ભાડીના વંસને કરણ ગોત્રના નામથી ઓલખતા હતા, તેઓના ઘર સડતાલીથ હતાં, તેઓ ભાવલપુરમાં રહેતા હતા,

તેઓમાં મુલરાજ અને મેઘરાજ નામના જે ભાઈઓ ભાવલપુરના ખાન
ખાસે ચાકરી હતા, રાજકાજમાં ધણા ચતુર હતા અને સમસેર પાહાધુર
હતા, તેઓની ઓડક ઉપરથી તેઓની નુખને રાય કરજુગોતા ઠેરાવી.

નુખ (૭૮) મી રાય નીસાત.

સામુ અને રામુ ધર્જનો સત્વ કાઢીને તૈના હલવો ધણા સરસ
ખનાવતા હતા, તેઓની સાથના ભાટીના અગીઆર ધરને રાય નીસાત-
ની નુખનું નામ આપ્યું હતું.

નુખ (૭૯) મી રાય ઉદેસી.

પરમાજી ભાટીના જે હોકરા હતા, તેમાં બહેરાયજી મોહોટા હતા,
તેઓને પોતાના નાહાના ભાઈ સાથે વેરભાવ હતો તેથી તેણે પોતાની સા-
થના સોલ ધરની નુખ રાય ઉદેસી ઠેરાવી.

નુખ (૮૦) મી રાય વાઢુચા.

ભીમચલીમાં ભોજરાજ ભાટી વાઢપાલ નો વેપાર કરતા હતા અને
જોડ રાખી મુસાફરોને માટે ભાડું કરતા હતા તેઓના કુટુંબીને રાય વા-
ઢુચાનું નામ આપ્યું.

નુખ (૮૧) મી રાય ખલાયા.

પંજાબમાં ખલાયા કરીને ગામછે, ત્યાં ભોજરાજજીના પુત્ર ભાણુજી
રહેતા હતા, તેઓની સાથે ભટીના આઠ ધર હતાં તેઓની નુખને રાય
ખલાયાનું નામ આપ્યું.

નુખ (૮૨) મી રાય પઉવર.

પ્રેમાજી અને પદમાજી પઉવરી ગામમાં રહેતા હતા, તેઓની
સાથના ભટીના સતર ધરને નુખ રાય પઉવરનું નામ આપ્યું.

નુપ્પ (૮૩) મી રાય કીનાં.

પંજપમાં સુરાજી ભાટીના કુટુંબી દુસમનના ઉપર કીનો રાખીને તેઓને પાયમાલ કરતા હતા, તેથી તેઓની નુપ્પ રાય કીના હેરાવી.

નુપ્પ (૮૪) મી રાય કાજ્યા.

રીણમલજી ભાટી ભાવલપુરના ખાન પાસે કાજ્યાના હાથ નીચે મુનશીનું કામ કરનાર હતા, તેથી તેઓની સાથનાં પંદર ઘરને રાય કાજ્યાનું નામ આપ્યું.

આ પ્રમાણે ચોરાસી નુપ્પ ખાંધ્યા પછી કેટલાએક દીવસે એક પંચાસીમી નુપ્પ મોટા નામથી પ્રસીધ થઈ, તેની હકીગત નીચે પ્રમાણે છે:—

નુપ્પ (૮૫) મી રાય મોટા.

સંવત ૧૩૮૦ ની સાલમાં મુલતાનમાં નાઝમલ કરીને છુહારા રહેતા હતા, તેને મોટી નામની એક છોકરી હતી. આ છોકરીને પોતાની ભોંજાઈ સુજન સાથે વઢવાડ થતાં મોટીએ સુજનને મળીઆરીની છોકરી કહી, તેથી સુજન ચીરડાઈને ખોલી કે તું સું મીજનસથી ખોલેજે, તું જેને ઘેર પરણીશ તેપણ મળીઆરા હશે, કોઈ ભાટીઓ તુને પરણનાર નથી. આ ઉપરથી મોટીએ પોતાના માઆપ પાસે જઈ હક લઈ ખેડી કે માશે વીવાહ ભાટી સાથે કરવો ! નાઝમલ ખોલ્યો કે તેમની જાત જુદી અને આપણી જાત જુદી, માટે એ વાત ખતી શકે તેવી નથી. મોટીએ હડાગ્રહથી કહ્યું કે જો માઈ લગ્ન ભાટી સાથે થયું તો ભણું, નહીં તર હું પ્રાણુઘાત કરીશ. છોકરીના હડાગ્રહથી નાઝમલ તથા તેની સ્ત્રીએ વીચાર કરી, આસર કુલના મોતીરામ તથા પ્રેમાસુજી નુપ્પના ગોંધાજી, તથા જેતામલ ફરાશ, ગોવીંદ ગાજરીઆ વીગેરે શખસો પાસે જઈ પોતાની હકીગત જાહેર કરી. તેઓએ કહીજી કે નાઝમલની માંગણી અનુચિત છે માટે તે ખતે તેમ નથી. નાઝમલે પણ ઘણા આગ્રહ પકડેલો હતો તેથી ઉપર લખ્યા શખસોને ભાટીઓની સખા ખોલાવવાની જરૂર પડી. ઘણી ચરચા થયા પછી એવો ઠેગવ થયો કે કન્યા આપવાને આવે તેની માંગણી

પાછી ઠેલી તીરસ્કાર કરાએ નહીં, માટે એની કન્યાનો સ્વીકાર કરવો; પછી ધવણુ નુખના મનુ નામના સખશ શાયે તે કન્યા પરણાવવાની રજા આપી અને તેઓના વંસજને મોટા નુખથી ઓલખવા ઠેરાવ કર્યો અને જતીભેદની છીતનો તમામ અનાદર કર્યો.

ભાટીઆઓમાં આસર નામની એક મોઢોટી સાખાછે, એ સાખા માહેના જણ એમ માનેછે કે આસર એ એક નુખછે, પણ તેમ નથી, આસર એ એક અતી ભોળો અને ઉદાર દીલનો સખશ હતો, અને તેની નુખ રાય હરીઆ હતી. આ ભોલા દીલના માણસે લખ્ખો પોરાવી (ઝાડવાઓને પવનથી હાલતાં જોઈ તેઓ ઠંડીથી ધુજેછે, એમ માની તેઓને કાપડના કટકા ઓઢાડ્યા) તે ઉપરથી તેનું નામ પ્રસીધ થયું, અને તેના વંસજ આસર પોત્રાના નામથી ઓલખાવા લાગ્યા. કાલાંતરે કરીને ખીજ ખે નુખ કોઈ તેવાં કારણથી આસરની શાખામાં મલી ગઈછે તેથી એ સાખામાં રાય હરીઆ, રાય કીના, અને રાય કાજીઆ એવી ત્રણ નુખના માણસોછે તેઓ સરવે આસર અથવા આસર પોત્રાના નામથી ઓલખાયછે.

શેઠ મથુરાદાસ લવજીએ ભાટીઆની કુલકથાની ચોપડી છપાવીછે, તેમાં નુખોનું વરણન આપ્યા પાદ કેટલાંએક ગોત્ર ખતાવ્યાંછે, પણ તે ગોત્રની શોધ શીરતે મલી તે વીશે તેઓએ કાંઈ લખ્યું નથી. હકીગત ઉપરથી એમ સમજાયછે કે જરે નુખોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી તે વખતે તેઓને ગોત્રની કાંઈપણ ખબર નહતી અને જુદી જુદી નુખો પણ એજ કારણથી ખાંધવામાં આવી અને જરે એકું છે ત્યારે તેઓના ગોત્ર પછવાડેથી શીરતે માલુમ પડ્યાં તે વીશે ખાતરી પુરવક ખુજાશાની જરૂર હતી પણ શેઠ મથુરાદાસ લવજીએ તે વીશે કાંઈ લખ્યું નથી.

ભાટીઆઓના અજ્ઞતથી ભાટ સામજી ઠાકરશીએ અમારી પાસે એમ કહ્યું હતું કે ભાટીકુલના (૨૮) ગોત્રછે, અને દરેક ગોત્રમાં ત્રણ ત્રણ નુખછે પણ તે વીશે ખુજાશો માંગતાં તેઓ કાંઈપણ ખાતરી આપી શક્યા નહતા, તે ઉપરથી એમ જણાએછે કે ભાટ લોકોએ કંઠપીત ગોત્ર ઠેરાવેલછે; અને તે, નુખ ખાંધવાની રીત ઉપરથી પણ ખાતરી થાએછે. દરેક ગોત્રમાં બધા વીભાગે ત્રણ નુખ ખાંધી એવા પ્રકાર ખીલકુલ નહતો.

ઘણા વર્ષ ઉપર છપાએલા ભાટીઆની કુલકથા નામના ગ્રંથમાં લખેછે

કે ભાટીઆઓનું અત્રી ગોત્ર છે અને તેઓ ચંદ્રવંસી અથવા આધુનીક જન-
કવવંસી છે. અઘ્યાપરવર તથા ત્રીપરવર છે. રૂઝવેદ અને અસ્વભાવન
શાખા છે. ભાટીઆઓ ઉપવિત ધારણ કરે છે અને તેઓને વેદોક્ત કર્મનો
અધીકાર છે; પણ તેઓના પુષ્કરણા ગોર અથવા ઉપાધ્યા માટેના ટું
માઉથ ભાગ કાલા અક્ષરને કુટી ખેસાડે તેવા છે તથા પુરાણોક્ત કર્મપણ
ખરોખર થાવું નથી.

જનોઈ બદલવાનો મંત્ર નીચે પ્રમાણે છે-

યજ્ઞોપવિતં પરમં પવિત્રં, પ્રજાપતે યત્સહજપુરસ્તાત
આયુઃસમગ્રં પ્રતિમંચ શુભ્રં, યજ્ઞોપવિત્રં બલમસ્તુતેજઃ

જુની જનોઈ કાઢી નાખવાનો મંત્ર.

જિર્ણોપવિતં યદિ જિર્ણવંતં, વેદાંતસત્યં પરિવ્રજ્ય નિયં
આયુશ્ચ મમ્પ્રતિમંચ શુભ્રં, જિર્ણોપવિતં વિસર્જય મિતં

સાસ્ત્રમર્્યાદા એવી છે કે જનોઈ પેરવી હોય ત્યારે ઉપર લખ્યો મંત્ર
ત્રન વખત ખોલીને પેરવી તથા જુની જનોઈને નીચે લખ્યો મંત્ર ત્રણ
વખત ખોલીને વીશર્જન કરવી; પણ તે શીવાયનું આચણ કરવાથી
વીધી નિષેધનું હોય લાગે છે.

પ્રકરણ ૯ મું.

વીક્ષા, દસા અને પાંચા વર્ગનો પ્રકાર તથા પુર્વ સ્થિતી.

ભટીઓ સરવે છિન્ન ભિન્ન થઇ ગયા, અને મુસલમાની રાજ્યના
પ્રખલથી કેટલાએક સુભયો પરરાજ્યમાં જઈ નોકરી કરવા લાગ્યા, કેટલા-
એક ખેતીવાડીનો ધંધો કરવા લાગ્યા, કેટલાએક સારા વેપારીનો આશ્રય
લઈ વેપાર કરવા લાગ્યા અને કેટલાએક દુરદૈવને લીધે હુલકી ભત્તના ધં-
ધામાં પ્રવર્તમાન થયા હતા. આવી દસા જોઈ કેટલાએક મદમ્બુસ્યોએ

વીચાંઈ કે આપણી જ્ઞાતી સીંધ, પંજાબ વીગેરે મુલકોમાં રહી આપતીકાલના જોગે નજ થઇ જતોએ માટે જ્ઞાતીના કટ્યાણાર્થ જે ખરચ થાએ તે કરવું અને તેજ ધનનું સાર્યકછે. આતું પોતાના મનથી નીચ્યય કરી તીર્ય યાત્રા કરવા ઠેરાવ કર્યો અને સર્વ જગાએ સાંઢીઓ ફેરવી પાછી નાત ભેગી કરી. આ વખતે ધણા સમુદાય ભેગો થયો તે સરવેને સાથે લઇ કાશી, ગયા, પ્રાગ વીગેરે સ્થાનોમાં યાત્રા કરી શ્રી દ્વારકામાં આવ્યા અને ગોમતીછમાં સ્નાન કરી એજ દેસમાં રહી ખેતીવાડી અથવા વેપાર કરી નીરવાહ કરવા લાગા અને પવીત્રપણથી વર્તવા લાગા. પેરુલાં તેઓ હાલારમાં જઈ રહ્યા હતા, પણ પાછળથી તેઓ કચ્છ દેશ તરફ ઉતર્યા. કચ્છ માંડવીમાં સહુથી પેરુલાં ભાટીઆઓને ટોપણસેડે લાવીને વસાવ્યા તેથી તેને કચ્છના રાજાએ સેઠપદ આપ્યું, તેના વંસજે આજે ટોપરાણી સેઠ કેહેવાયછે અને દરેક જણુ ટોપરાણી સેઠની પદવી ભોગવેછે. ગમે તેવી ગરીબ હાલતમાં હોય તોપણ તેને સેઠ કરી ખોલાવવામાં આવેછે.

જેસલમેર છુટી ગયા પછી પંજાબ વીગેરે મુલકોમાં રહ્યાં હતા તે વખતે તેમનો ગોર અથવા ઉપાધ્યો શેયપાલ નામે સાતો સારસ્વત બ્રાહ્મણ હતા, જારે તીર્ય યાત્રા કરવા સારૂ ભટીઓ તઇઆર થયા, ત્યારે તેઓએ પોતાની સાથે આવવા સેયપાલને કહ્યું, પણ તે ધનથી બિન્મદ થયો હતો તેથી તેણે પોતાના યજમાનનું અનાદર કરી પણીઆ નામના પુષ્કરણા બ્રાહ્મણને તેમની સાથે મોકલ્યો. આ અનાદરથી ભટીઓ નાખુશ થયા અને જતરા કરી આવ્યા પછી દ્વારકામાં આવી પણીઆને પોતાનો ગોર ઠેરાવ્યો. પણીઆએ સતાવીય નુખ પોતા પાશે રાખી, બાકીની ૫૭ નુખોની યજમાન વૃત્તી પોતાના સગાવાહાલાને વેંહુંચી આપી, ત્યારથી પુષ્કરણા બ્રાહ્મણ ભટીઆની યજમાન વૃત્તી ભોગવેછે.

યાત્રા કરી આવ્યા પછી જે લોકો પોતાના જ્ઞાતી વર્ગમાં કન્યાની દેતી હેતી કરતા હતા તેઓનું માન રાખી તેમને “વીશા” એવી સંજ્ઞા આપી અને જે લોકો અન્ય જાતીની કન્યા પરણી આવ્યા અથવા સીંધ, પંજાબ વગેરે પોતાથી જુદા જુદા ભટીઓ જેઓના આચાર વીચાર પોતાના જેવા સારા નહતા તેઓની કન્યા પરણી લાવ્યા તેઓને “દસા” એવી સંજ્ઞા આપી. કેટલોએક કાલ વીત્યા પછી સીંધ તથા પંજાબ તરફથી જે જે ભટીઓ આવીને મદયા, તેઓને “પાંચા” એવી સંજ્ઞા

આપી પોતા સાથે જોડી લીધા—એ પ્રમાણે વીરા, દસા, અને શાંયાનો બેઠ ધરડાઓના મોઢાથી દંતકયારૂપ સાંભર્યો હતો તે જણાવ્યાં છે.

કેટલાંએક લોકો ભાટીઆ કુલને હલકું લગાડવા સારૂ એમ કહે છે કે જે સલમેર છૂટી ગયા પછી તેઓ વટલી ગયા હતા તથા આચાર વીચાર માં પણ તેઓ ઘણા અપવીત્ર હતા, પણ આ વાત તમામ જુડી છે. જે જગાએ નુખોનું વર્ણન કરેલું છે ત્યાં વાંચનાર ધ્યાન દઇ તપાસી જશે તો માલમ પડશે કે જે વખતે નુખોની વ્યવસ્થા કરવામા આવી તે વખતે કેટલાંએક ભટીઓ રામચંદ્રજીના ભક્ત હતાં, કેટલાંએક વીરનુ ભક્ત હતાં, કેટલાંએક શીવ ભક્ત હતાં, અને કેટલાંએક દેવોને માનનારાં હતાં. કચ્છ માંડવીમાં આવીને વસ્યા પછી માંડવીની અંદર કલ્યાણ-સ્વર માહાદેવનું મંદીર છે તે ભાટીઆઓનું અણાવેલું છે. મતલબી-આ સહો લોકોને એમ સમજાવે છે કે પુરવે ભાટીઓ મ્હેંચ આચાર પાલનરા હતા તેઓને માહારાજીએ યોગ કરીને ઉત્તમ સ્થીતીમાં આણ્યા; પણ એ વાત ભોળા અને અજ્ઞાની લોકોને કબાવવાની છે. આસરે દોઢો વરશની વાત ઉપર દીક્ષતજી માહારાજ સીંધ તરફ મુશાફરી કરીને કચ્છ માંડવીમાં આવ્યા તે વખતે ત્યાંહાના ભાટીઆ શીવમાર્ગી હતા અને ઘણાજ પર્વીત્ર આચાર પાલતા હતા, તેમને પોતાની સંપ્રદાયમાં લેવા સારૂ દીક્ષતજીએ ઘણી મહેનત કરી ત્યારે ઘણાંજ થોડા જજી તેમની દીક્ષા લીધી અને તે પછી અવારનીવાર માહારાજી કચ્છ તથા હાલારમાં આવજવ કરવા લાગા અને થોડે થોડે લોકોને પોતા તરફ ખેંચવા લાગા; પછીતા દીવશે દીવથ લોકો એ સંપ્રદાયમાં દાખલ થતા ગયા. વલમી સંપ્રદાયમાં દેવપુંજની વીધી એવી તો મોહકારી છે કે તે તરફ લોકોના મનનું આકર્ષણ થયા વગર રહેજ નહીં.

ભાટીઆઓની આધુનિક સ્થીતી.

જેસલમેર છોડીને આ તરફ જીતયા ને આજે લગભગ ૭૫૦ વરશ થવા આવ્યા છે એટલી મુદતમાં કચ્છી, હુલાઈ, ઓખાઈ, પાવરઈ, વીગેરે ભાટીઆની નાતમાં ઓળખા પડેલી છે તે ફક્ત જુદાં જુદાં પ્રાંતોમાં રહેવાના શખખથી છે, પણ કચ્છ, હાલાર, સોરઠ, ગુજરાત અને થોડા ભાગ દક્ષિણ-

માં મલીને ભાટીઆઓની સંખ્યા આસરે એક લાખ માણસની લગભગની છે, તે છતાં પણ તેઓની નાત અનૃષ્ટ અને પંકતી બેદ વગરની છે એટલે તે બધા એક પંગતીએ વગર અડચણુ જમે છે એ મોઢોટી આનંદ કારક વાત છે ખીજી જ્ઞાતીઓમાં જરા જરા પાપતની તકરાર પડતાં તેમના તડ જુદા પડી પંકતી વેહવાર અને ખેટી વેહેવાર છુટી ગયા છે તેવું ભાટી આની નાતમાં નથી એ સમગ્ર અને ડાહ્યા પુરૂશોને સ્થાનંદાસ્વર્ય જેવું દીશે છે. જરે તેઓ જ્ઞેશલમેરથી ઊતર્યા ત્યારે તેઓની સ્થીતી ઘણી નબલી હતી તેપણુ તેઓએ સહલા સંપથી રહી રાજ કાજમાં તથા વેપાર ધંધામાં પડી પોતાના નાતીલાઓને આશ્રય આપી વધારતા ગયાં અને આજે તેઓ રાજકાજથી દુર રહી કેવલ વેપાર ધંધા ઉપર મંડી પડ્યા છે અને તે રસ્તામાં તેઓ લાજ, આપડ, માન, મરતબો અને પૈશો સારો મેલવી હીંદુઓની ખીજી પ્રજા કરતાં વધારે પ્રખ્યાતી પામ્યા છે. જે કામમાં ભાટીઆઓ ઊતરે છે તે કામમાં પોતાના ખુદીખલ અને હીમતથી વધારે દીપી નીકલે છે. આજે વેપાર ધંધાની પાપતમાં તથા તે કારણસર પરદેશોમાં મુસાફરી કરવામાં હીંદુસ્થાનની ખીજી કોમ કરતાં ભાટીઆ વધારે હીમતવાન દેખાઈ આવ્યા છે. આરખસ્તાનના ઝોમાણુ પરગણામાં મશકત, સુવેક, મુસના, રસતાક વીગેરે ગામોમાં ભાટીઆ વેપાર અરથે રહેલા છે.

ધરાની અખાતની તરફ વીંગા, અખુસર, અને ભારેણ કાંઠા તરફ પણ ભાટીઆ વસે છે, આફ્રીકાના પુર્વ કીનારા તરફ વીજી, કીરમાણી, અંગખાર, મોઝેમબીક, એમ છેક કેપ આવ શુડહોપ લગીની સરહદ લગી ભાટીઆ વેપાર અરથે જઈ રહેલા છે, અંગખારને ટાપુ આપણા દેશથી ઘણુ દુર છે તે છતાં ત્યાં ખે હજાર ભાટીઆ કરતા વધારે માણસની વસતી છે; અને તેઓ મજકુર ટાપુના નાહાના નાહાના ગાંમડા કે જાંહાં વીશ પચીશ હપશીઓના કુપડા હોય ત્યાં પણ એક ખે ભાટીઆ દુકાન રાખી રહેલા હોય છે અને જરે એક ગામના હપશી ઓને ખીજા ગામના હપશીઓ સાથે વઢવાડ થાય છે ત્યારે તે તે ગામના ભાટીઆ હપશીઓના ટેલાની સીરદારી લઈ તેમને દારૂ ગોલી પુરી પાડતાં લડાઈ વખતે શાયે જાય છે. ભટી, રજપુતા ટલી તથા હથીઆર છોડી ભાટીઆ વેપારી ખની ખેઠા છે તો પણ તેઓમાં રજપુતાનું લોહી પહલાયું નથી. જામનગરની

જાદી ઊપર જરોજીત કરીને રાજ યધ ગયો તે ભાટીઓ હતો. તેણે
 અંગ્રેજ સરકાર સાથે ત્રન દીવસ લડાઈ કર્યા પછી અંગ્રેજ સરકારની તરફ
 કૃપી આવેલા ખત્રી સુદરણ સેઠે વચમાં પડી તથા ખાણરાયજી મહારાજ-
 ને વચમાં રાખી જરોજીત અને અંગ્રેજ સરકાર વચે કોલ કરાર કરા-
 વ્યાં હતાં. કચ્છ દેશમાં નાનજી કચ્છ કામદાર થઈ ગયો તે પણ ધણી
 સાણા અને ખાણધુર ગ્રહસ્થ હતો; તેણે કચ્છી ભાટીઆઓની ના-
 તમાં ચાલતી અવ્યવસ્થા જોઈ નાતના કાયદા ખાંધેલાં છે, તે નાતને
 ધણીજ સુગમ પડતાં છે અને તેને કચ્છના ભાટીઆ આજદીન સુધી
 કષ્ટ રાખી આવે છે. જુનાગઢમાં જખર લીલાધર નામનો ભાટીઓ
 દીવાન થઈ ગયો. નાગરોએ ખટપટ કરી નવાખને ઊંધું ચઢું સમ-
 આવી આ દીવાનના ઘર ઉપર તોપખાનું સર કર્યું હતું, પણ
 પોલીટીકલ એજન્ટે વચે આવી સમાધાની કરાવી હતી. ગોંડલના
 રાજા પાસે લાધી ગોંડલદાસ નામના ભાટીઆ કારભારી થઈ ગયા,
 તેના છોકરા જેઠાભાઈએ વઢવાણ રાજ્યમાં કારભારી કરી હતી. મુશરજી
 ગોંડલદાસ થઈ ગયા તેઓ મુંબઈ છલાકાના ગવર્નર સાહેબ પાસે આનર-
 પ્રલના હિંદ્યા ઉપર હતા, હાલ મુંબઈમાં ભાટીઆ જ્ઞાતીના ધણીજણા
 સુલેહના અમલદારનો હુદો ધરાવે છે. હિંદુઓના ખીજ વર્ગ કરતાં ભાટી-
 આઓ ધણી ઉદાર દીલના હોય છે. સેઠ ગોંડલદાસ તેજપાસે પોતાની હયા-
 તીના અંતે નાણાની મોહટી રકમ ધરમખાતામાં વાપરવા સાર કાઢી હતી.
 એ ગૃહસ્થના ધરમખાતાં તરફે સેઠ ગોંડલદાસ તેજપાલ વીદ્યાલય, સેઠ
 ગોંડલદાસ તેજપાલ એંગલો વરનાકયુલર સ્કુલ, ખોરડીંગ સ્કુલ અને એક
 જોશપીટલ એવાં ચાર મોહટાં ધરમખાતી ખાતાંઓ મુંબઈમાં ચાલુ થયાં
 છે એ શીવાએ ખીજ દેશવરોમાં ધરમખાતાં હશે તે જુદાં. એજ પ્રમા-
 ને સેઠ મુલજી જેઠાએ પણ સાર્વજનિક ધરમખાતાં ઊધાડ્યાં છે તેમાં
 વીઠલવાડીના નાકાં ઊપર એક દેવાલય ખાંધવામાં આવ્યું છે, તેમાં દ્વારકા
 નાથજીની સ્થાપના કરવામાં આવેલી છે તથા મુશાફરોના ઉપયોગ માટે જી-
 લેશ્વરની પાસે એક ધર્મસાલા કરાવેલી છે તથા જમનગરની અંદર પણ એક
 વીશાલ જગમાં ધરમથાલા કરાવી ત્યાં સાધુ સંતને અનદાનનું શઠ
 વત આપવું સર કરેલું છે. સેઠ ગોંડલદાસ માવજી, ખીમાણીવાલાએ
 ધણી વરસ લગી મસકતનો કુંડો ખજરે રાખી હાકમના જેવી

સતા ભોગવી હતી. સેઠ ઇપજી સવજી તથા જેરામ સવજીવાલાઓ ધણા વરચ થયાં અંગપારનો કુડદો ઇન્તરે રાખી અમલદારી ભોગવેછે; અને કોઈપણ ભાટીઓ અંગપાર નહોતે તો તે કોઈપણ વેપાર ધંધે વલગે ત્યાં સુધી પોતાને ત્યાં રાખી તેની સારી ખરદાસ્ત કરેછે.

સેઠ કોરજી માવજી વાલા ધનજીએ નાચકની અંદર મુંઝાં પછુ પક્ષીઓના રક્ષણાર્થે એક પાંઝરાપોલ કરાવીછે, તથા જાતરાલુના ઉતારા સાડે એક ધર્મસાલા કરાવેલીછે અને તેની અંદર મુસાફરોની સગવડ માટે ગાદલાં, મોદડાં વીગેરે સાહીત્ય તથા આર રખાવ્યાંછે.

સેઠ મોકલદાસ લીલાધર પાતસાહે ધરમખાતાંની ફેટલીક જગ્યાએ કરાવલ હતી તે માહેની ધર્મશાલા એક મથુરાજીમાંછે તેને ભેંશપુરે કહેછે. આ જગા જાતરાલુ મુસાફરના ઉપયોગ માટે ધણી સારીછે, પણ હાલ જમનાજીના કાંઠાકપર નેણશી લખમીદાસ દોસી તથા મુરારજી કીલાણજીએ ખરશાનીઆવાલી જગા વેચાતી લઈ તેને ધર્મશાલા ખનાવીછે તથા મુસાફરોને તે ધણીજ સગવડની થઈ પડીછે. શેઠ લખમીદાસ ખીમજી એક પ્રખ્યાત ગ્રંથસ્થ છે, તેઓ જસ્ટીસ આવ ધી પીસનો હોદ્દો ધરાવેછે, અને અંગ્રેજી રાજ્યમાં તેમજ દેસી રજવાડામાં, કાઠીઆવાડ, મારવાડ અને મેવાડના રાજાઓ પાસે તેમની આખર અને માન ધણું સારું છે. તેઓ સેઠજી ધણા ખાહાદુર અને હીમતવાન છે, તેની સાથે દીલના તમામ ભોલા છે. મુંખમાં શ્રીજીની પેઢી છે તેમાં એક વખત રૂપીઆ ૭૨૦૦૦) ની ચોરી થઈ હતી, તેની આ સેઠજીને ખબર થતાં, તેજ વખતે તેઓએ પોલીસની મદદ મેલવી એકજ દીવશમાં ચોરી પકડી કાઢાદી હતી, અને રૂપીઆ સરવે હાથ કરી શ્રીજીના ખજાનામાં નખાવ્યા હતા. કાઠીઆવાડની અંદર શ્રીજીની ભેટના લાખો રૂપીઆ ફેટલાએક ચોકશ કારણથી અટકેલા હતા, તે તેઓએ દેસી રજવાડાની મદદ મેલવી વસુલ કરાવી, નાથદારે શ્રીજીના ભંડારમાં પોહોંચતા કરાવ્યાછે.

સેઠ જીવરાજ ખાલુએ પણ ફેટલુંએક પરમાયેતું કામ કરેલું છે, મોકુલમા એક તલાવ ખંધાવેલું છે; તે લોકોને ધણું જીપયોગી છે; તેમજ મુંખમાં તેઓએ એક કન્યાસાળા ઉધાડેલી છે, તેમાં ધણી છોકરીઓ બીલાવ્યાસ કરેછે.

સેઠ કાનુ ખેતશીએ પણ નાસીક તથા પ્રાગમાં ધર્મશાલાઓ ખંધાવી લોકોપયોગી કામ કરેલાં છે.

સેઠ ચતુરભુજ મુશરજીએ જખલપુરમાં ધર્મશાળા તથા અખડાશામાં તેમ જ ગામ પાસે લોકોપયોગી તલાવ ખંધાવેલું છે, તથા ત્યાં સાધુ સંતને સદાવ્રત આપતું સર કંઈું છે, એ ગ્રહસ્થ હીલના ધણા ઉદાર છે.

સુરતવાલા શેઠ પરમદાસ કશનદાસ મોદી આજ આશરે ૩૫ વરસ થયાં અંગ્રેજ સરકારની નોકરી કરે છે, અને હાલમાં કેટલાંએક વરસ થયાં મુંબઈમાં એકાઉન્ટન્ટ જનરલની આશીરામાં મોહોટો હોદ્દો ધરાવે છે; તેઓએ આશરે વરસ બે સુધી આશીરાટ એકાઉન્ટન્ટ જનરલનો હોદ્દો ભોગવ્યો છે ને હાલમાં પણ તેજ ઓદ્યાને લગતું કામ ચલાવે છે. એઓએ ઘણીજ હિમાનદારીથી તથા ચાલાકી અને હોશીઆરીથી નોકરી લાંબી મુદત સુધી કરી, તેના બદલામ હીંદુસ્તાનની વડી શરકારે તેમને “રાવ ખાહાદુર” નો કીતાબ બક્ષીઓ છે.

બીજા પણ ઘણા ભાટીઆઓએ જુદી જુદી જગાપર ધર્મશાલાઓ અને સાધુ સંતને માટે અનદાનના સદાવ્રતો કરેલાં છે, તે બધા વીરો વીરચન કરતાં ગ્રંથનો વીસ્તાર ઘણા વધી જાય, માટે હું કામાં પતાવીએ છીએ.

આજે ભાટીઆઓ ઇસ્વર કૃપાથી સર્વ પ્રકારે ચડહતી હાલતમાં છે અને વેહવારીક બાબતોમાં ઘણા પ્રમાણીક હોવાથી સારી સોંભાને પામ્યા છે; તે છતાં તેઓમાં હાલ કુસંપનો પ્રસારો થયેલો છે, તે મોહોટી હીલગીરીની વાત છે. માંહોમાહેના કુસંપથી નાત ચુંથાવા લાગી છે. કેટલાએક જુવાનીઆ સ્વેચ્છાચારી થઈ પૈશાના બલથી બીજાઓનું થયલું સગપણ તોડાવી પોતે ખરણી બેસે છે અને એવા બીજા પણ ઘણાં અનર્થો થવા લાગ્યા છે. નાત વેહવારની રીત પણ ઘણી ખરચાલી થઈ ગઈ છે. વેશચાલની બાબતમાં પટલાં વીગેરેનો મોહોટો રીવાજ પડી જવાથી ઘણા ગરીબ ભાટીઆ કુંવારા રહી જાય છે. નાતની જમણવાર વખતે બીતમ પકવાનોમાંથી જેટલો ભાગ ખાવામાં આવે છે તે કરતાં દોઢો ભાગ એકવાડમાં ખગાડ થાય છે. વીગેરે, વીગેરે ઘણી અવ્યવસ્થા ચાલે છે તે બધી આપણા નાતીલાને મોહોટી નુકશાનકારક છે. જો આપણી નાતમાં સારો સંપ હોય તો કોઈપણ

ચીતની અવ્યવસ્થા રેહવા પામે નહીં પણ કુસંપને લીધે તે ટકી રહેલી છે. કુસંપ છે તે મોહટા પાપનું સ્વરૂપ છે માટે તેને કાઢી નાખવા વીર પુરૂષોએ મેદાન પડવાની જરૂર છે. મુંબઈમાં ભાટીઆઓની મોહોટી સંખ્યાએ, તેમાંથી ખરા પરોપકારી અને સખીદીલના માણુશોએ આ વાત ધ્યાન બેપર લેવી જોઈએ છે. પશ્ચીમતરફના * દેશોમાં સંપ પ્રાધાન્ય હોવાથી ત્યાંના રાજા અને પ્રજા કેવી આખાદ અને ચહુડતી હાલતમાં છે તે આપણું નજરે જાય છે, માટે સરવે બાધોએ સંપથી રેહવા આજેના રાખવી જોઈએ. કુસંપથી કેટલી ખરાબી થઈ છે અને થાય છે તે નીચેના કવિતા ઉપરથી જણાશે.

કવિતા.

કુસંપકે ખાઢે તે અમરાપુર છુટ ગયો
દેવતા છુપાય રહે અસુરકે ત્રાસસે
રાજે રજવાડે શ્રીમંત સાહુકારકેતે
હુખ ગએ દુનીઆમે કુસંપ કંકાશસે
હાની નીપજવે, ઉપજવે ઉઠવેગ માનુ
છાંચ રહે ચિત્ત પુરે વીરેધી આભાશસે
ચતુર અનેક હુખ આવતં કુસંપ હીંતે
જીવત સુખ એન સખે ઉપાધીકે પાશસે ॥ ૧ ॥

ખિગડયો પ્રહલાદ, તખ હિરણ્યકંસ બયો
નાશ કંશકો નીકંદન કુસંપને કરાયોહું ॥
રાવનકી લંક તુટી ખિગડે ખિબીછનકે
ધંદ્રજીત માર કપી કીશનને ખાયોહું ॥

પાંડવકે પિગડેતે કૌરવ સખ નાસ ભયે
જનકવકુલ આપશમેં લડકે લોપાયોહે ॥
ચતુર અનેક રાજ એશે નિરખીજ ભયે
કચીકે કુસંપ કહો કોન સખ પાયોહે? ॥ ૨ ॥

ખલવાળી જવાલા છરી ઉઠી ચંદુ દેશમાંહી
ધુજીહે ધરા હિંદ સારે દુખ પાયોહે ॥
પિયુર રણુ તુરી ખાજી નીમચ મીરત ગાજી
તીખી સમસેર લીએ જોધ ઉઠ ધાયોહે ॥
કેતે અમીરજદે, ગાઢે રણુ પ્રાણુ છાંડે
કેતે ગયે લાંદે ભાંઠ જનકું ખચાયોહે ॥
ચતુર અનેક રાજ એશે નીરખીજ ભયે
કચીકે કુસંપ કહો કોન સખ પાયોહે? ॥ ૩ ॥

દેખિએ પ્રતાપી ચોહાન પ્રયીરાજ વીર
જનકો જશ ચંદ જેશે કવિઅનને ગાયોહે ॥
સાજીલીન ધોરીકું મારકે હટાય દીને
અંગકે મેદાન ડંકા જીતકો દેવાયોહે ॥
ખિતડયો જખ આપહિકો સામત ચામુંડરાય,
કુરામનકે હાથ આપ કેદી પકડાયોહે ॥
ચતુર અનેક રાજ એશે નિરખીજ ભયે
કચીકે કુસંપ કહો કોન સખ પાયોહે? ॥ ૪ ॥

પ્રકરણ ૧૦ મું.

પરચુરણ બાબતો.

ભાટીઆઓએ જશલમેરથી ખસ્યા પછી કરેલા પરાક્રમનું

ટુકમાં વરણન.

મહમદ ઘોરીએ દીલી સર કર્યા પછી તેની તરફથી નગર ઠકાની અંદર સીકંદરશાહ નવાબ અમલ ચલાવતો હતો; આ વખતે ગીલચા જતના પાહાડી મુશલમાન યેલાખંધ સીંધ તથા પંજાબમાં હતરી લગાઈ કરી હુંટ ફાટ કરવા લાગા હતાં; તેમની સામે થઈ મારી હુટાવવા દીલીથી ખાદશાહે શીકંદરશાહ નવાબના ઉપર હુકમ મોકલ્યો હતો. શીકંદરશાહ ધણી વખત તેમની સામે ચડી ગયો પણ તેમનું જોર નરમ પડ્યું નહતું; એટલામાં રણસીંગજી ભાટી પોતાની જતના તણુશો લડવધઆ જોડ્યા. સાથે નગરહઠે જઈ શીકંદરશાહ નવાબની પાસે નોકરી નોંધાવી. આ વાતની દીલીના ખાદશાહને ખબર થતાં ગીલચા લોકોની સામે ચડાઈ લઈ જવા રણસીંગજી ભાટીને હુકમ કરવા શીકંદરશાહ નવાબ ઉપર હુકમ મોકલ્યો.

રણસીંગજી ભાટી પોતાના તણુશો જીવાન સાથે લઈ શીકંદરશાહ સાથે લડાઈ ઉપર જવા તઈઆર થયા. સરહદ ઉપર જઈ એકસંપી ખાહાદુર ભાટીઓ યોધ ખખતર સજી એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા હાથમાં તલવાર લઈ ગીલચા લોકો ઉપર જઈને પડ્યા. જોતાં જોતાંમાં ગીલચાઓના પે હજાર માણુશોને કતલ કરી નાખ્યાં અને પાકીના માણુશ એક હજારને આશરે રહ્યાં તે જીવ લઈને ભાગી ગયાં, તેઓનો અસખાખ સરવે છાણુમાંથી જાંઠો જીપર ભરી રણસીંગજીએ લાવી સીકંદરશાહને આપ્યો અને પોતે મેલ-વેલી ફતેહને માટે ધનામ માંગ્યું. ભાટીઓએ દેખડાવેલી ખાહાદુરને માટે સીકંદરશાહે તણુશો ઘોડા, ચાર, હાથી, મોતીની માલા, હીરાની અંથુડી તથા ઉતમ પીશાક અને એક લાખ મોહોર રણસીંગજીએ ધનામ આપ્યું અને ગીલચાઓની પીઠ પકડી તેમને પાછું માથું જાંચકવાની આડ જીલાવી દીધી. સીકંદરશાહને પોતાની મુશલમાની ફોજ ઉપરથી

મોહ ઉતરી ગયો અને ભટીઓ સાથે ઘણાજ મન મીલાપ પાંધાયો. સ્ત્રી કંદરશાહ નવાખ, દીલીપત એહમદશાહ પાદશાહની સલામે ગયો, ત્યાં ગીલચા સાથની લડાઈ વીસે વાતચીત થાતાં તેણે ભટી ફોજની ખુબજ તારીફ કરી તેથી એહમદશાહ પાદશાહે તેમને જાવા રાત્ર દીલી તેડાવ્યા. રાણુસીંગજી પોતાના ત્રણશો જીવાનને સજ્જ કરી હાથી ઘોડા વીગેરે મોહોટા દખ્ખપાથી દીલી આવ્યા, ત્યાં સ્ત્રીકંદરશાહ નવાખને મળ્યા તથા ખીજ સરદારોને મળ્યા, પછી પાદશાહે પણ તેમની મુલાકાત લીધી. ભટીઓના ઊંચ એડેરા ઉપર દીપી નીકલેલી તેમની સાર્યતા અને ખાહુરુથી પાહુદશાહા ખુબ પ્રસન્ન થયો અને તેમને પોતાની સાહેતામાં રાખવા મનસુખોકરી હાથી, ઘોડા, મોતીની માલાઓ તથા સોનાની હીરા શાંકલીઓ કડા વીગેરે યોગ્યતા પ્રમાણે સરવેને ઇનામ આપી, પાંચ હજારની ફોજ ઉપર સીરદારી આપી, અટકપાર ચોકી કરવાનું તથા પેશાવરમાં થાણું રાખવાનો હુકમ કર્યો અને આ ચાકરી ખજાને તેના પદલામાં રાણુસીંગજીને પાંચ લાખની જાગીરનેા પટો લખી આપ્યો તથા રાઓનો ખેતાખ આપયો. અમારા ધારવા પ્રમાણે પટીઆલાનું રાજ્યછે તે આ રાણુસીંગજીથી સર થયું હશે કારણ કે પાંચ લાખની જાગીરનેા પટો મલવાથી તે પટીઆલાનું રાજ્ય કેહવાણું હશે; વલી પટીઆલાનો રાજા જાહે તેા જાહે એ એક ભટી રજપુતોની સાખાછે તેથી એમ અનુમાન થઈ શકેછે કે આ રાજની સરવાત, ઉપર લખી હકીગતવા વખતથી હશે.

દીલીપત પાદશાહે જીલકરણ નાઝરને અટક પાર કાણ્ણલી તરફનેા સુખો ઠેરાંચો હતો તે વખતે તે સુખાની પાસે મુલકગીચીનું તમામ કામ કરવા સાફ નારસીંહ ને જીમલ નામના રાય હરીઆ નુખના ભટી સીરદારની નેમજીક કરેલી હતી. તેઓ ઘણા અમીર સ્વભાવના હતા. પોતાની જાતના ઘણા ભટીઓને મોહોટા મોહોટા હુદા ઉપર રાખી જશનામી મેલવી હતી. ઉદેશી નુખના નરોત્તમ ભટીને ફોજદારીનું કામ શોંપેલું હતું; મોતીરામને ખક્ષીનું કામ શોંપેલું હતું, અને તેનો છોકરો તારામંદ કરીને હતો, તેને લથકરી અમલદારનું કામ શોંપેલું હતું તેણે કાણ્ણલી લડાઈમાં પોતાનો પ્યારો જાન કુરખાન કર્યો હતો.

હડર પરગણામાં ભાટી કરાખાવી* હતા. જરે રાયસીંહજીએ રણા-

*જાગીરદાર.

સર ઉપર સ્વારી કરીને મુલક તાપે કર્યો ત્યારે તેના ચોવીશ ગામમા પાણુ દાર કુંભાજી ભાટીને ઠેરાવ્યા હતા, તથા ટીટોઇના પટાવત અમરસીંહ ભાટી હતા તેણે રાયસીંહને લડાઇ વખતે ઘણી ઘણી મદદ કરી હતી અને વીશેશે કરી મરેઠાઓને ખુલુજ હંફાવ્યા હતાં. રાયસીંહના હુકમથી અમરસીંહ મારવાડની તરફ ગયા પણ ત્યાં ફાવ્યા નહી એટલે ઇંદર પાછા આવ્યાં ત્યારે તેમને મણીચોલનો પટે રાયસીંહજીએ લખી આપ્યો હતો.

મહમદ બેગડાની પાસે જેચંદ અને દેચંદ નામના બે ભટીઓ પટા ખાજ હતાં તેઓ ફોજને તલવારના હાથ કરવાની કવાયત શીખવતા હતાં અને ખાદશાહ પાસે તેમનું ખુલુજ માન હતું.

સંવત ૧૭૫૦ ની લગભગમાં જરે આગરાના તખ્ત ઉપર અવરંગ-જેખ અથવા જેને પેહલો આલમગીર ખાદશાહ કેહેવામાં આવેછે તે હતા ત્યારે જ્ઞેધપુરના રાજા તખ્તસીંહ જેશલમેરના ભટી રાજા ભીમસીંગ જીની કુવચીસાથે પરણ્યા હતાં. આ વખતે જેશલમેરના ભટીરાજાએ અવરંગજેખ ખાદશાહની સાથે મોહટી હરીફાઇ કરી ઓઝણું છુંટવાનું કામ ખંધ કરાવ્યું હતું. એ હુકીકત એવીછે કે—

અવરંગજેખ ધણોજ ધર્મીધ અને જુલમી ખાદશાહ થઇ ગયો; તેણે હિંદુસ્તાનની પ્રજાને પીડા કરવામાં કાંઇ પણ કસર રાખી નથી. ધણા ધણા દેવસ્થાનો ત્રોડી નાખ્યા, મુરતીઓ ખંડન કરી, લોકોને જર જુલમથી વઢલાવ્યા તથા હિંદુઓની સ્ત્રીઓનું હરણુ કરીને મુશલમાનો સાથે પરણાવી. છેલીવારે તેણે એવો કાયદો કાઢ્યો કે કોઇ પણ હિંદુ રાજા પરણતો તેણે પોતાની નવેઠા અવલમાં ખાદશાહની સલામે મોકલવી અને જો તે ન મોકલેતો તેનો હુલ્લો અથવા ઓઝણું છુટી રાજા કન્યાનો હરણુ કરી આગરે લઇ જવી. જ્ઞેધપુરના આગલા રાજા જશવત સીંહજીને અવરંગજેખે કાણુલનો સુખો ખનાવ્યો હતો, તેથી આ વખતે તેઓ ત્યા હતાં તેણે અવરંગજેખની આ અધર્મ અને જુલમી ચાલને માટે નીંદરપણુ ઘણી શીખામણુ આપી પણ અવરંગજેખ ઉલટો તેનાં ઉપર કફા થયો એટલામાં જશવતસીંગજી કાણુલમાં રામસરણુ પામ્યા. તેના છોકરાઓ ત્યાથી પાછા આવ્યા ત્યારે તેમના જનાનખાના ઉપર હાથ

નાખવા આવરંગજેપે ઘણી મેહનત કરી પણ રજપુતો ઘણી યુક્તીથી તેના સપાટામાંથી છટકી જઈ પોતાની ઇજત બચાવી હતી. અવરંગજેબે આદશાહના જીલમ વીરો ભુખણ કવી નીચે લખ્યા પ્રમાણે વરણન કરે છે. એક વખત ભુખણ કવી અવરંગજેબની કચેરીમાં ગયો ત્યારે ત્યાં ખેડેલા એએ ખાદસાહનું વરણન કરવા ભુખણને ફરમાશ કરી તે ઉપરથી તે નીચે લખેલા બે કવીત બોલ્યો.

કવીત.

॥ કીખલે કી ઠોર ખાપ ખાદસાહી સહાબન, ॥
 ॥ વાકું કીઓ કેદમાનું મકે આગલાહી હે ॥
 ॥ દારા જેશો ભાઈ વાકું પકડકે કતલ કીનો ॥
 ॥ મેહેરહું ન આહી માકે જયો સગો ભાહીહે ॥
 ॥ ખંધુતો મુરાદખલ પકડ કેદ કરવેત, ॥
 ॥ ખીચમેં કુરાન લાય ખુદાકી સોં ખાહીહે ॥
 ॥ કહે કવી ભુખન સુનહો અવરંગજેબ, ॥
 ॥ એતે કામ કીએ ફેર ખાદસાહી ખાહીહે ॥ ૧ ॥

॥ હાથોં તસખીર લીની પ્રાત ભઠ ખંદગીકો, ॥
 ॥ આપહી કપટ રૂપ કપટ રૂપ જપકે ॥
 ॥ આગરે મે આય દારા ચોક્કમેં, ॥
 ॥ સુનાયલીનો છત્રહી છીનાયો માનું ખુદે માર ખંપકે ॥
 ॥ કીનોહુ ગોત્ર ગાવ શોતો મેં નાહી કહું ॥
 ॥ પીરકું વીદારે સુન સુગલીકે તખકે ॥
 ॥ કહે કવી ભુખન સતછંદી મતી મંદ બયો ॥
 ॥ સોસો સુઆ મારકે ખીલાડી ખેઠી જપકે ॥ ૨ ॥

આવી કવીતા સાંભળીને અવરગળેખ ઘણાજ ચીરકાઢ ગયો. પણ ક્યેરુમાં આવેલા કવી અથવા ભાટને કોઈ પણ રીતનો ઉપદ્રવ નહીં કરવો એવો તે વખતે ચીવાજ ચાહુ હતો તેથી તેને કહીજાકે બીજા જે કોઈ સારો રાજા કે ખાદશાહ હોય તેની પાસે જા. આજથી છ મહીના પછી હું તારી ખપ્પર લઈશ. હુખણુ કવી ત્યાંથી ચાલીને પેશવાઈનો પાયો નાખનાર મરેઠા રાજા શીવાજીની પાસે સતારે ગયો ત્યાં તેના પ્રુછવાથી અવરગળેખના જીલમ વીશે તેણે નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

કવીત.

॥ આગલી નજનું એક સાચી પેછાનું, દેવી, ॥
 ॥ દેવતા નમાનું મેં ખાત કહ્યું અપકી ॥
 ॥ આગેં ખાદસાહનમે ચાહુ હતો હિંદુનકો, ॥
 ॥ શાહ જાંગીર જહા કોન કહે તપકી ॥
 ॥ અકપ્પર તેં બીપર, હીમાયુ હદ ખાંધ ગયે, ॥
 ॥ દોનું સવાખ એક વેદ કુશનકી ॥
 ॥ કાશી હુંતે કસા ગઈ મથુરા મસીદ લઈ, ॥
 ॥ શીવાજી ન હોતે તો જીનત હોત સપકી ॥ ૧ ॥

॥ દેવલ ગીરાવતે શીરાવતે નીશાન આલી, ॥
 ॥ એશો હુઓ રાવ રાને સખે ગએ લખકી ॥
 ॥ ગોરા ગનપત આપ ઓરનકું દેત તાપ ॥
 ॥ આપ આપકે મકાન માર ગયે દખકી ॥

॥ પીરાં પેગંખરા દીગંખરા સખ દેખ ॥

॥ બલી સીદ્ધકી સીધાઇ ગઇ ખેડેતે પુર સખકી ॥

॥ કાશી હુંતેકલા ગઇ, મથુરા મસીદ બધ ॥

॥ શીવાજી નહોતે તો સુનત હોત સખકી ॥ ૨ ॥

॥ રાની રજવાડેકી ફુકાના લગાય ખેડી ॥

॥ જોહાં જય પાદશાહ સરા પુછે સખકી ॥

॥ બેટીકોચાર અરૂં ચારહી હુગાઇઊકો ॥

॥ હુશમનકોમાર દાવાદાર ગયે દખકી ॥

॥ એશી હુધ ખાત કાહુપેં ન દેખી જાત, ॥

॥ નાદાની બધહે ખીશપાતી સો અખકી ॥

॥ કાશી હુંતે કલા ગઇ મથુરા મસીદ બધ ॥

॥ શીવાજી નહોતેતો સુનત હોત સખકી ॥ ૩ ॥

આ રીતે જુખણ કવીએ આપેલા ચીતાર ઉપરથી વાંચનારની ખાતરી થાશે કે અવરંગઝેબ અથવા પેહેલા આલમગીર પાદશાહના વખતમાં સોડો ઉપર કેટલો જીલમ ગુજરતો હતો. હીંદુઓની સ્ત્રીઓને પકડી લઇજવાના ચીવાજીથી ઘણા લોકોના દીલ ઉશકેરાઇ ગયા હતાં. જગા જગાએ ખંદ અને ઝપાઝપી થાતી અને માણુશોના અમુલ્ય સરીરને ભોગ અપાતો. આવા હિંંગામ વખતે જેશલમેરની ગાદી ઉપર બીમસીંગજી નામનો ભટ્ટી રાજા હતો તેને એક કુવરી હતી તે મોટી ધધ ત્યારે તેને પરણાવવાની ચીંતા મનમાં ઉતપન થઇ પણ પાદશાહના જીલમથી જે રાજા કન્યાનુ રક્ષણ કરે તેને તે કન્યા આપવી એવો ઠેરાવ કરી એક બાઠને રજવાડામાં ફરવા મોકલ્યો. બાઠ ફરતો ફરતો જોધપુરના રાજા તખતસીંહની કચેરીમાં ગયો અને ત્યાં તે સધલી હાજીગત જાહેર કરી, તે વખતે કચેરીની અંદર કલોજી અને બારમલ નામના જમીનદાર રજપુતોનાં જીવાન સોલ સોલ વરચના બે છોકરા

ખેઠા હતા, તેઓએ હડીને રાજાને ચરજ કરી કે અમે એ કન્યાનું રક્ષણ કરું. ખાદશાહની તરફથી, અથવા ખીજા કોઈ તરફથી જરાપણ હરકત થવા દેઈ નહીં, માટે રાજાજીએ ભટી રાજ્યકન્યાનું માંડું સ્વીકારવું. કલોજ અને ભારમલ ઘણાજ ખાલાધુર, ડાઘા અને યુક્તિવાન ગરાશીઆ હતા, તે વીરો રાજા તખ્તસીંહનું સારી રીતે જાણતા હતા તેથી તેઓના ભરૂંશા ઉપર રાજાએ ભટીઆણી કન્યા સાથે પરણવાનું કહ્યું. ભાટ ત્યાંથી ચાલીને જેશલમેર આંચો અને ભીમસીંગજી રાજા પાસે ખનેલી હકીગત સરવે જાહેર કરી. રાજા ખુશી થઈ નારાયણ ચીત્રીને જ્ઞેધપુર મોકલાવી આપ્યો, અને સુખ સુદુરત જીવરાવી લગ્નને માટે ખાંડું મોકલવા કહેવરાવ્યું તથા કલાજી અને ભારમલને પોતાના પુરતા જાખવાંથી સાથે રહેવા બંદોબસ્ત કરાવ્યું લખ્યું. જ્ઞેધપુરના રાજાએ પાકા બંદોબસ્તથી ખાંડું જેશલમેર લઈ જવા તથા કલાજી અને ભારમલને મોઢોટાં માનથી સાથે રાખવા પોતાના પ્રધાનો અને લશ્કરી સીરદારોને હુકમ કર્યો. જ્ઞેધપુરના સીરદારોને કલાજી અને ભારમલના વીરો ધરવા ભાવ હતો તેથી તેઓએ એ બે ભાઈને ખપ્પર નહીં કરતાં ઝોઝણું લઈને જેશલમેર ગયા. ભટી રાજા ભીમસીંગજીએ કલાજી અને ભારમલ વીરો પુછપરછ કરી, તેને તેઓએ એવો જવાબ આપ્યો કે તે બેહુ ભાઈઓ સરહદ ઉપર છાવણી નાખી ખાદશાહની ફોજનો અટકાવ કરવા રહેલાછે અને દશ હજાર માણસ સાથે અમે આહીં આંચા છીએ. ભાટી રાજા ભીમસીંગજીને આ વાત ખરેખર ભાંસી નહીં પણ ખાંડું આવેલું પાછું ફેરવાય નહીં, તેથી પોતા તરફથી ખનતો જાખદો કરી કન્યા ખાંડાં સાથે પરણાવી, અને કુંવરીને ઝોઝણાની સાથે વીદાય કરતી વખતે ભટી રાજાએ મોઢોટી હુશીઆરી કરી. જ્ઞેધપુરથી ખાંડાંની સાથે આવેલાં માણસો માંહેના કોઈને પણ ખપ્પર પડવા નહીં દેતાં પોતાની કુંવરીને મરદાંની પોશાક પેહેરાવી પોતાના કુંવર સાથે ઊંટ ઉપર સવાર કરી અગાઉથી જ્ઞેધપુર મોકલાવી આપી અને ઝોઝણામાં મોકલવા સારું કન્યાવેશે બે ઠીસો વયના ભાટી કુંવરોને તક આપી કર્યો. તેઓને સમજણ આપી કે રસ્તામાં ખાદશાહની ફોજ તમારો રથ પકડશે પણ તમે છેક ખાદશાહના મેઢેલમાં ઢાખલ થાઓ અને ખાદશાહની એકાંતમાં મુલાકાત

થાએ તેની અગાઉ તમે સ્ત્રી નહીં પણ મરદ છે એમ કોઈને પણ બાણ થવા દેશોમાં; અને મેહુલમાં ખાદશાહ આઠ્યા પછી તમારી જુસ્સીઆરી અને ખાહુધરીનું પ્રકાશ કરજે. આવી ગોઠવણ કરી વેશધારી કુંવરીને તથા તેની સાથે જવા એક જીવાન વેશધારી દાસી તથા એક ખરેખરી વૃધદાસીને તૈઆર કરેલા રથમાં બેસાડી. તેજ રથમાં ખાનપાનને માટે પણ સારો ખંધોખસ્ત કરાવ્યો તથા વીદાય કરતી વખતે રાજ્ય-વંસીઓએ કુંવરીને સારી રીતે સોના મોહોરો તથા રૂપા નાણું આપ્યું તે સરવે પણ તેજ રથમાં રાખવામાં આવ્યું. શીવાય ખાંડાની સાથે આવેલા માણુશોને પણ યોગ્યતા પ્રમાણે પોશાક આપી વીદાય કર્યા; સાથે ખસો સીરખંધી પોતાના પણ મોકલ્યા. ઓઝણું જેશલમેરથી ચાલ્યા પછી જ્ઞેધપુરની સરહદ ઉપર ખાદશાહે મોકલેલી ફોજ સાથે તેને મુકાબલો થયો. લડાઈ થઈ તેમાં જ્ઞેધપુરના રાહોડોનો પરાજય થયો અને કન્યાના રથને ખાદશાહના સીરદારો કેદ કરી આગરા તરફ લઈ ચાલતા થયા.

જ્ઞેધપુરના સીરદારોએ પોતાની કસ્ટર છુપાવવા સારું એવી અફવા ચલાવી કે કલોજ અને ભારમલ ખાદશાહની ફોજ સાથ નીશતેજ થઈ આગી ગયા. કલાજને તથા ભારમલને આ વાતની ખબર થતાં ખડુજ અફશોશ પેદા થયો. રાજકુલીમાં આખરે ગઈ અને બગીર ખોવાનો વખત નજીક આવ્યો તેથી આ બે જણાએ વીચાર કરી પોતે ભાટનો વેશ લીધી; ઘોડા તથા આર કરી બોગીરમાં સારી પેઠે ખજનો ભરી ખાદશાહની ફોજ કન્યાનો રથ લઈ જતી હતી તેની પુંડ પકડી.

અહીં પેલી વેશધારી કન્યાએ ફોજની અંદર એવી વાત ફેલાવી કે આંજે. ચાર દીવશ થયા જ્યારથી રથ પકડાયો છે ત્યારથી રાજ્ય કન્યા અને પાણી તજીને બેઠી છે. ખાદશાહના અમલદારોએ પોતા સાથની લોંડી-ઓ સાથે ઘણી વ્રદી કરાવી પણ કન્યાએ ખાવાની વાત કણ્ણ કરી નહીં અને અપવાશ કરી દેહને ત્યાગ કરીશ એમ કહી જા. ચોથે દીવસે એક ગામડાને પાદરે ખાદશાહની ફોજે પડાવ નાખ્યો; તે ગામ જ્ઞેધપુરવાલાનું હતું. કલોજ અને ભારમલ આ જગ્યાએ આવી પોહોંતા. તેઓએ ગામના મુખી પટેલને મલી ખાદસાહી અમલદારો સાથે એવો બદોખસ્ત કરાવ્યો કે રાજ કુંવરીએ ચાર દીવશ થયા ખોરાક આપો નથી તેથી મુખીના

ધરની ઝોરતો પોતાના ધરનું થાંલ પુરીને લઈ જઈ જમાડશે અને જે
 વખતે મુખીના ધરની ઝોરતો રાજકુવરીને જમાડવા જાય તે વખતે તે
 તંજુની અંદર ખીજ કોઈપણ દામીએ તથા માણસે રહેવું નહી, એવો
 અંદોષસ્ત કરાવ્યો. કણ્ણલાત પરમાણુ ખે ઝોરત મુખીના ધરની તથા ખે
 ભાઈ કલોજ અને ભારમલ ઝોરતોનો વેશ લઈ ખોરકની થાલી ભરી લઈ-
 ને ત્યાં ગયાં. તંજુની અંદર દાખલ થયા પછી કલાજીએ રાજકુવરીને
 કહ્યું કે અમે કલોજ અને ભારમલ ખે ભાઈઓ છીએ. જિંધપુરના ખાંડા-
 ની સાથે અમને નહી લાવવા ત્યાના અમલદારોએ પ્રપંચ કર્યો હતો પણ
 તે વાત હાલ જાહેર કરવાની નથી; તમે અમારો પોશાક પેશને આ મુખી-
 ના ધરની ઝોરતો સાથે ખાહર નીકળી જાઓ, તમને મુખી રાતો રાત ઊંઠ
 ની ટપાલથી જિંધપુર મોકલાવી દેશે અને તમારી વતી અમે રથમાં ખેરી
 ખાદશાહ પારો જાડું. વેશધારી રાજકુવરીએ જાખાખ આપ્યો કે તમારી
 ખાહરુરી અને દાહરુણ ભરેલી યુકતી વીશે અમને સંપુરણ ભરેશે છે પણ
 જેમ તમે રજપુત બન્યા છો તેમ અમે પણ રાજ ખાજ છીએ અને
 પરમેસ્વરની કૃપાથી અમે એવી ઉમેદ રાખીએ છીએ કે રાજકુલી ઉપરના
 આ અસહ્ય જીલમનો અમે અંત લાવશું. કલાજી તથા ભારમલે તેને
 ઘણી ઘણી રીતે શમઝાવી પણ તેણે કલાજીની ગોઠવણ પ્રમાણે નીકળી
 જવાનું કણ્ણલ કર્યું નહી; તોપણ કલાજીનો ઘણો આગ્રહ જોઈ એમ
 કહીજોકે જો તમારી એવી મરજી છે તો તમે ખેજણા દાસી રૂપે અમારી
 સાથે આગરા લગી આવવાનું ખાદસાહી અમલદારો સાથે અંદોષસ્ત કરો
 કલોજ મુખીના ધરની ઝોરતો સાથે તંજુમાંથી પાછો ગયો અને મુખીને
 ફોજના અમલદાર પાસે મોકલી ગોઠવણ કરાવી કે રાજકુવરી સાથે આગ-
 રા સુધી મુખીના ધરની ખે ઝોરતોએ જાવું અને રસ્તામાં કુવરીને ખાન
 ખાન વીગેરેની તજવીજ રાખવી. આવી ગોઠવણ થયા પછી કલોજ અને
 ભારમલ પણ ઝોરતોનો પોશાક પેહરીને વેશધારી રાજકુવરી સાથે ગયાં.
 આગરાની નજીકમાં પોહોંતા ત્યારે પકડી આણેલાં ઝોઝણામાં કાંઈ દગોતો
 નથી તેની તપાશ કરવા સાડે ખાદસાહે પોતાની દાસીઓને પાંચ કોંશ જી-
 પર સામી મોકલી. ખાદશાહની દાસીએ રાજકુવરીને જોવાને આવીઓ
 તેમને રાજકુવરીએ અડપ સડપ મોઢું દેખડાવી એક એક મુંઠ સોના
 મોહોરની આપી જે લઈને દાસીઓ ઘણી પુશી થઈ ખાદશાહ પારો જઈ

રાજ્યકુંવરીના વખાણ કરવા લાગીઓ. જરે ઝોઝણું આગરાની તમામ નજીક આઠ્યું ત્યારે ખાદશાહ વધારે તપાસ કરવા સાડું નાઝરોને મોકલ્યા. રાજકુંવરીએ તેમને પણ સોના મોઢોરોની મોઢોટી રકમ બેટ કરી ખુશીની સાથે પાછા વાલ્યા. તેઓપણ ખાદશાહની પાસે જઈ રાજકુંવરીની તારીફ કરવા લાગા. ઝોઝણું ગામમાં દાખલ થયું અને ખાદશાહ તેમના માટે તઈઆર કરાવેલા મેહલની અંદર આ રાજકુંવરીને ઉતારે આપ્યો. ભાંટી રાજકુંવરીએ ખાદશાહ પાસેથી એવો ખંધાખસ્ત કરાવ્યો કે રસ્તાની લાંબી મજલથી કુંવરીને ઘણા થાક લાગેલોછે તેથી તે આ-સાએશ લેશે માટે તેની સાથની ઢાસીઓ સીવાએ ખીજ ફોધપણ ઢાસીએ અથવા નાજરે આજનો દીવસ એ મેહલમાં આવવું નહીં. ખાદશાહ આ ખંધાખસ્ત કરાવી આપ્યો; અને રાતની વખતે ખાદશાહ એ મેહલમાં દાખલ થયા પછી રાજકુંવરી સાથની દાસીઓએ તે મેહલનો કપજ સંભાલ્યો અને દરવાજા તથા ડોઢીઓને તાલાં માર્યા. આ ખનાવ ખન્યો તે વખતે અવરંગજેખ ખાદશાહ ઘણા જીદો થયો હતો તેથી તેની સ્થિતિ આગલના જેવી ન હતી. ખાદશાહ મેહલના ત્રીજા માલ ઉપર દાખલ થયો ત્યારે આ રજપુત ખચ્ચાઓએ તેને પોતાનો રૂપ ખતાવ્યો. ભાંટી રાજકુંવરીનો વેશ ધરનાર રજપુત ખંજર લઈ ખાદશાહની છાતી ઉપર ચઢી ખેડો. ખાદશાહ આ દગા ભરેલા ખનાવથી ઘણા ગભરાઈ ને મનમાં ઘણી પ્રકારના અંદેશા લાવવા લાગો. ભટ્ટી અને રાહોડા રજપુતોના આંચાર છોકરાઓએ ખાદશાહને તમામ રીતે કાયર કર્યો તથા તેની ડાઢી મુંછ મુંડી લીધી. અને તેની પાસેથી દસ્તાવેજ લખાવી લીધો. આખી રાત ખાદશાહને તાખાન કર્યો. સવારનો પોહોર દીવસ ચડ્યા સુધી પણ મેહલના ખારણા ઉઘડ્યાં નહી. અમાર ઉમરાવો અને મુશદીઓ સહિત આવી ખોટી થઈ રહ્યા. ખાદશાહ રજપુતોની ઘણી કાકલુડી કરવા લાગો પણ તેઓએ કહીઈ કે તું દગલખાજે માટે તુને જીવતો છોડશું નહી. અંતે એવો દેરાવ થયો કે એક કાજને મેહલમાં દાખલ થવા દેવો અને તે આવી સહી સીકા સાથનો પાકો દસ્તાવેજ કરી આપે કે હવેથી કોઈ પણ ઝોઝણા અથવા દુલ્લાને ખાદશાહ તથા ખાદશાહી સુખા અથવા નવાખે કોઈ પણ રીતની હરકત કરવી નહી. અને જેશજ મેરના રાજને ખંડણી માફનો દસ્તાવેજ કરી આપવો.

આવી સોગન ખંધી કપ્પલાત ઊંપરથી એક કાળને મેહલમાં દાખલ
કર્યો તેણે આવી ઉપર લખ્યા એ દસ્તાવેજ કરી આપી તેના ઉપર પાદશા-
હનો સહી સીકો કરાવી આપી આ રજપુતોને સ્વાધીન કર્યો તે પછી તેઓ
એ મેહલના દરવાજા ખોલ્યા. પાદશાહ સરમનો માર્યો મેહલથી ખાહાર
નીકલ્યો નહીં અને આ રજપુતો પોતાના રથમાં બેસી જેશલમેર આવ્યા.
દસ્તાવેજ ભટ્ટી રાજાને દેખડાવ્યા તથા બનેલી હકીકત નીવેદન કરી. ખં-
ડણી માફનો દસ્તાવેજ જેશલમેરના રાજાને આપ્યો અને જજાઆ * વેરા-
નો માશી પત્ર તથા દાઢી મુંછ લઇને કલોજ તથા ભારમલ જ્ઞેધપુર ગયા.
જેશલમેરના રાજાએ તથા જ્ઞેધપુરના રાજાએ પોત પોતાની તરફના રજપુ-
તોને તેઓએ બળવેલી અમુલ્ય શેવાના પદ્ધતિમાં જગીર બક્ષીશ આપી
નીવાજ્યા.

---

* પરણેલી રાજકન્યાને પકડી આગરે લઇ જવાનો કાયદો.

